Ազգ

AZG
armenian newspaper

հասցէն՝ Երեւան 375010
Հանրապետության 47
հեռախոս՝ 58-1841
ֆաքս՝ (8-852) 562941
տելեքս՝ 243267 SULA SU

Մայիս 4, 1991, շաբաթ | եռօրեայ թերթ, Ա տարի, թիւ 23 | գինը՝ 30 կոպ.

Լ. Տեր-Պետրոսյան-Գորբաչով-Մութալիբով բանակցություններ

Երեք օր ծանր ու թեթեւ անելուց հետո, Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանի նախագահ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանը, ընկերակցությամբ ներքին գործերի նախարար Աշոտ Մանուչարյանի եւ ՊԱԿ-ի պետ Հուսիկ Հարությունյանի, արտակարգ իրավճակի ժամանակավոր կոմիտեի որոշմամբ երեկ կեսօրին մեկնեց Մոսկվա, ընդառաջելով Խ. Միության պրեզիդենտ Մ. Գորբաչովի հրավերին:

Մոսկվայում հայկական ներկայացուցչությունից եւ Վաշինգտոնում Հ.Բ.Ը.Միության լրատվական ծառայությունից ուշ գիշերին իմացանք, որ երեկ երեկոյան Կրեմլում կայացել է առաջին հանդիպումը եռակողմ բանակցությունների սեղանի շուրջ, Լ. Տեր-Պետրոսյանի, Մ. Գորբաչովի ու Մութալիբովի միջեւ:

Ու թեեւ որեւէ մանրամասնություն կարելի չեղավ քաղել այդ առաջին հանդիպման շուրջ, սակայն դատելով խորհրդարանի փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանի հեռուստատեսային մի հայտարարությունից, կարելի է ենթադրել, որ կողմերի միջեւ երկրորդ հանդիպումը կկայանա միայն այն դեպքում, երբ իրականանան հայոց խորհրդարանի նախագահի գլխավոր պահանջները՝ դադարեցնել ռազմական գործողությունները Գետաշենում, Մարտունաշենում, Արցախում եւ ամբողջ Հայաստանի սահմանամերձ գոտիներում, վերականգնել ստատուս քվոն եւ այնուհետեւ միայն նստել բանակցությունների: Հակառակ դեպքում, ըստ Գ. Հարությունյանի, նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանը կընդհատի բանակցությունները եւ Մոսկվայում օտար մամուլի ներկայացուցիչների առաջ ասուլիս կազմակերպելուց հետո անհապաղ կվերադառնա Երեւան: □

ԱՄԲՈՂՋ ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՀԱԶԱՆԳԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿՈՒՄ
ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԴԻՄՈՒՄՆԵՐԸ

Արցախի դուռը հանդիսացող Գետաշենի, Մարտունաշենի, Շահումյանի շրջանի, ինչպես նաեւ Հայաստանի եւ Ադրբեջանի սահմանագծի երկայնքին շղթայազերծված պատերազմական չհայտարարված գործողությունները քննարկվեցին Ռամկավար ազատական կուսակցության Կենտրոնական վարչության կողմից մայիսի 1-ին:

Նիստի ընթացքում, վերլուծելով իրավիճակը, Հայաստանի ու հայության դեմ նախահարձակ այդ գործողությունների նպատակը, նկատվեց՝

ա) Բռնի տեղահանության ենթարկել Ադրբեջանի կազմում գտնվող հայկական կեղգյակների բնակչությանը,

բ) Ներքաշել պատրաստել Արցախի նվաճման եւ պարպումի համար,

գ) Բռնաբարել Հայաստանի հանրապետության գերիշխանության իրավունքները,

դ) Ոտնահարել մարդու իրավունքների միջազգային նորմերը:

Իր ձայնը միացնելով Հայաստանի Հանրապետության կոչին՝ ուղղված Միացյալ Ազգերի կազմակերպությանը, աշխարհի բոլոր խորհրդարաններին եւ համաշխարհային հասարակական կարծիքներին, ՌԱԿ-ի Կենտրոնական վարչությունը հատուկ հուշագրեր հղեց Մ. Նահանգների եւ Կանադայի պրեզիդենտներին, փոխպրեզիդենտներին, խորհրդարանների նախագահներին, Մ. Նահանգների Կոնգրեսի փոքրամասնական ու մեծամասնական ֆրակցիաների նախագահներին, արտգործնախարարներին, ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարին, Ֆրանսիայի վարչապետին եւ խորհրդարանի նախագահին, Եվրախորհրդարանի նախագահին, եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդին, լրատու գլխավոր գործակալություններին եւ հայկական կազմակերպությունների պատասխանատու մարմիններին:

Հուշագիրը, Արցախի ու Հայաստանի դեմ պատերազմական գործողությունները դադարեցնելուց հետո, հայտարարում է. **«Խորհրդային ներքին զորքերու միջամտութեան գործունէութիւնը ազերի օմոնականներու հետ, կը նշանակէ մեր ժողովուրդին պարտադրել անարդար իրավիճակ մը՝ ի նպաստ խորհրդային Ադրբեջանին, որ տարիներէ ի վեր կը վարէ Լեռնային Ղարաբաղի հայկական մարզը իր հայ ազգաբնակչութենէն դատարկելու եւ զայն ընդմիշտ Ադրբեջանին կցելու ոճրամիտ քաղաքականութիւն»:**

Այնուհետեւ հուշագիրը եզրակացնում է. **«Անմիջապէս դատապարտելով խորհրդային կեդրոնական իշխանութեան եւ մասնաւորապար Ադրբեջանի գործողութիւնները ու քաղաքականութիւնը, յանուն աշխարհի հինգ ցամաքամասերուն բնակող 4 միլիոն սփիւռքահայերու, կը դիմենք Ձեզի, որ արագ եւ անմիջական միջամտութեամբ վերջ դրուի պատերազմական գործողութիւններուն եւ հայ ժողովուրդի համար պահովուի արդար լուծում մը՝ խնայելով արիւնը անմեղ զոհերու»:**

Անցնող օրերի ընթացքում Ռամկավար ազատական կուսակցությունը քարոզչական իր մեքենան ի գործ դրավ՝ համաշխարհային կարծիքի ուշադրության հանձնելով հայ ժողովրդի ֆիզիկական գոյության եւ ազգային ինքնիշխանության սպառնացող այս վտանգը: □

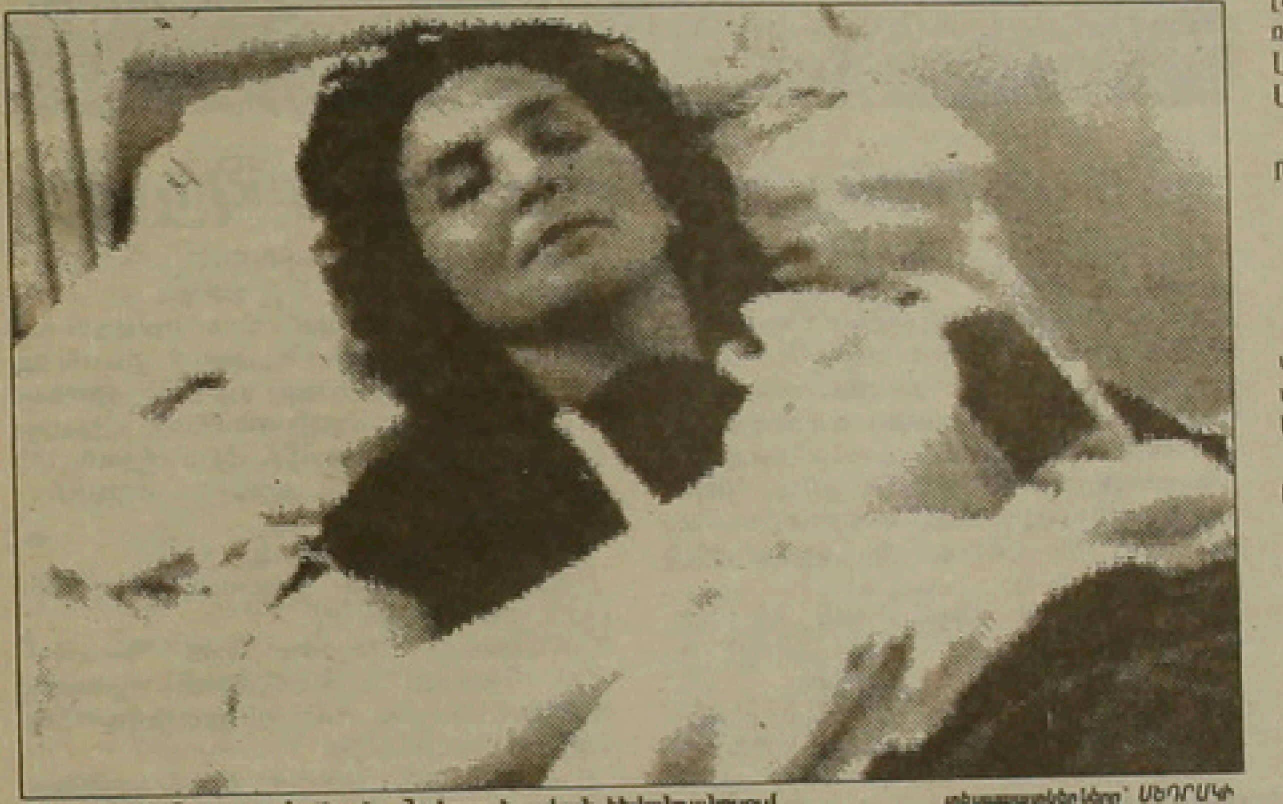

Գետաշենցի Թամարա Նանյանը Հանրապետական հիվանդանոցում

լուսանկարները՝ ՄԵԴԻԱԿ

ԴԻՄԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ
Անհավասար մարտեր եւ բազմաթիվ կոհեր

Վերջին 100-150 տարիների ընթացքում այս էլ քանիերորդ անգամ մեր ժողովրդի պատմությունը կրկնում է իրեն: Մի բուռ հայորդիների դեմ խորհրդային զորքերի գործուն աջակցությամբ ազերի օմոնականները քանի օր է արդեն իսկական պատերազմ են մղում, թեթեւ հրացանների եւ ատրճանակների դեմ հանելով խորհրդային նորագույն հրասայլա-թնդանոթային տեխնիկա, գերազանց մարզված, լիակատար շրջափակում եւ զինվորական-քաղաքական-քարոզչական ամբողջական մի համակարգ: Եւ քաջորդիների անկոտրում դիմադրական կամքից զազրած, նրանք ի գործ են դնում վայրագության իրենց ամբողջ՝ գենետիկ կրքերը, իսկական նախճիր սարքելով ձեռքներն ընկած անպաշտպան կանանց, «ծերոց եւ տղայոց» նկատմամբ: Նրանցից ետ չեն մնում նաեւ խորհրդային «փառապա՞նծ» զորքերը, որոնք մի անգամ եւս ապացուցում են, թե իրենք կարո՞ղ են մարդկային մարմինը հրասայլի մետաղով դեմ տալ պատին ու սեղմել...

Ինքնապաշտպանության ստիպողության տակ են նաեւ ամբողջ Հայաստանն ու Արցախը: Մոսկվա-Բաքու առանցքի ուժերը փորձում են հայ ժողովրդից քավել ինքնորոշման իրավունք ունենալու եւ իրեն կյանքի ճանապարհ անկախությունն ընտրած լինելու «մեղքերը»:

Պահն է լրջության, ինքնազսպության, կազմակերպվածության, դիմադրողական անկոտրում կամքի եւ ամբողջական միասնականության:

Ապրիլի 30-ի գիշերը, այն պահին, երբ ռադիոկապի վերջին թելը խզված էր Գետաշենից, փաստորեն, ինչպես վկայում են երեկ այնտեղից բերված վիրավորները, հայկական բնակավայրերը ձեռքից-ձեռք են անցել, եւ միայն այն ժամանակ, երբ հայորդիներին հաջողվել է պատանդ վերցնել ռուս զինվորների, դրությունը փոխվել է կտրուկ: Եւ այժմ, երրորդ օրն է արդեն, որ մեսամբ պայքարված Գետաշենում եւ գրեթե ամբողջովին հրդեհված Մարտունաշենում շարունակվում է հերոսական ինքնապաշտպանությունը այն հայորդիների, որոնց քաջարի ներկայացուցիչներից 5-ին այսօր Երեւանում, Ազատության հրապարակում, վերջին հրաժեշտ ենք տալու կեսօրվա ժամը 12-ին կայանալիք հանրահավաքի ընթացքում: □

Մայիսի 2-ին Գետաշենից եւ Մարտունաշենից ետ վերադարձան երկու ուղղաթիռ, որոնք բերեցին երկու վիրավորների եւ հինգ զոհվածների:

Վիրավորներին՝ գետաշենցիներ Թամարա Նանյանին եւ Արսեն Աթանեսյանին այցելեցին մեր թղթակիցներ Գ. *Խաժակյանը* եւ *Ս. Դավիդյանը* ու խնդրեցին համառոտակի պատմել կատարվածի մասին:

▬ **Թամարա Նանյան** - Ապրիլի 30-ին մեր տուն ներխուժեցին մի ռուս զինվոր եւ ազերի օմոնական: Հարցրին թե՝ «Ու՞ր են ձեր իրերը, ոսկիները»: Ուզեցին խփել ամուսնուս, ես մեջտեղ ընկա: Նրանք կրակեցին ինձ վրա, հետո խփեցին գլխիս: Ամուսինս ինձ տարավ հիվանդանոց, արնաքամ էի լինում, գիտակցությունս կորցրի:

Բժիշկ Լեւոն Ավագյանը, որ բերել էր Թամարային Շահումյանից, տեղեկացրեց, որ նա ունի գլխուղեղի սալջարդ, աջ ձեռքին հրազենից ստացված վերք, կոտրվածք, երկու ազդրերի ջնջխված վերքեր: Ձեռքի վիճակը ծանր է:

▬ **Արսեն Աթանեսյանը**, որին այնքան էին ծեծել, որ երիկամներն էին զրեթե շարքից դուրս եկել, պատմեց, թե ինչպես իրեն սկզբից ծեծեց ռուս սպան, հետո էլ 27 համագյուղացիների հետ բերանքսիվայր պառկեցրին գետնին, ու զինվորներն սկսեցին ման գալ նրանց վրայով, թե ինչպես հետո դեմ տվեցին մի թուղթ եւ ստիպում էին ստորագրել, որով իբր թե հայերը համաձայն են հոժարակամ թողնել իրենց հայրենական հողը, թե ինչպես հրանկնետով այրեցին տունը եւ այգին, բարբարոսաբար գնդակահարեցին ուսուցիչ Թաթուլ Կրպեյանին, թե ինչպես Գետաշենի հիվանդանոցում իրար կողք պառկած էին վիրավոր եւ զոհված, եւ շատ այնպիսի բաներ, որ դժվար է պատկերացնել...

«Օմոնականները ուզում էին խեղդել 13-ամյա տղայիս,- պատմեց Արսենի կինը՝ Էլմիրան:- Աղաչեցի, որ թողնեն այս միակին, մյուս երեխաս զոհվեց 1989թ. նոյեմբերին, երբ ուղղաթիռը վայր ընկավ: Ծեծեցին 70-ամյա մորս...

Մեր հայ ժողովուրդը մեզ շատ լավ ընդունեց: Ես չեմ ափսոսում ո՛չ տանս, ո՛չ ունեցվածքիս համար: Փառք Աստծո, բոլորս ողջ Երեւան եկանք...» □

ԴԵՐ-ԶՈՐԻ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԻ ԲԱՑՈՒՄԸ ՄԱՅԻՍԻ 5-ԻՆ

Մայիսի 5-ին, Մայր աթոռ Ս. Էջմիածնից գնացած պատվիրակության եւ ազգային-եկեղեցական տարբեր մարմինների ներկայությամբ, Տանն Կիլիկիո գահակալ Գարեգին Բ. կաթողիկոսը կկատարի Դեր-Զորի հուշարձանի բացումը եւ եկեղեցական օծումը նորակառույց մատուռի, որոնք խորհրդանշում են 1915-ի ցեղասպանության ընթացքում սիրիական անապատներում ընկած հարյուր հազարավոր հայ նահատակների անմեռ հիշատակը:

Հուշարձանն ու մատուռը կառուցվել են համաժողովրդական հանգանակությամբ, որի սկզբնական գումարը շուրջ 12 տարի առաջ նվիրաբերել էր Ռամկավար ազատական կուսակցության պատասխանատուներից Հայկազուն Գանվեչյանը: □

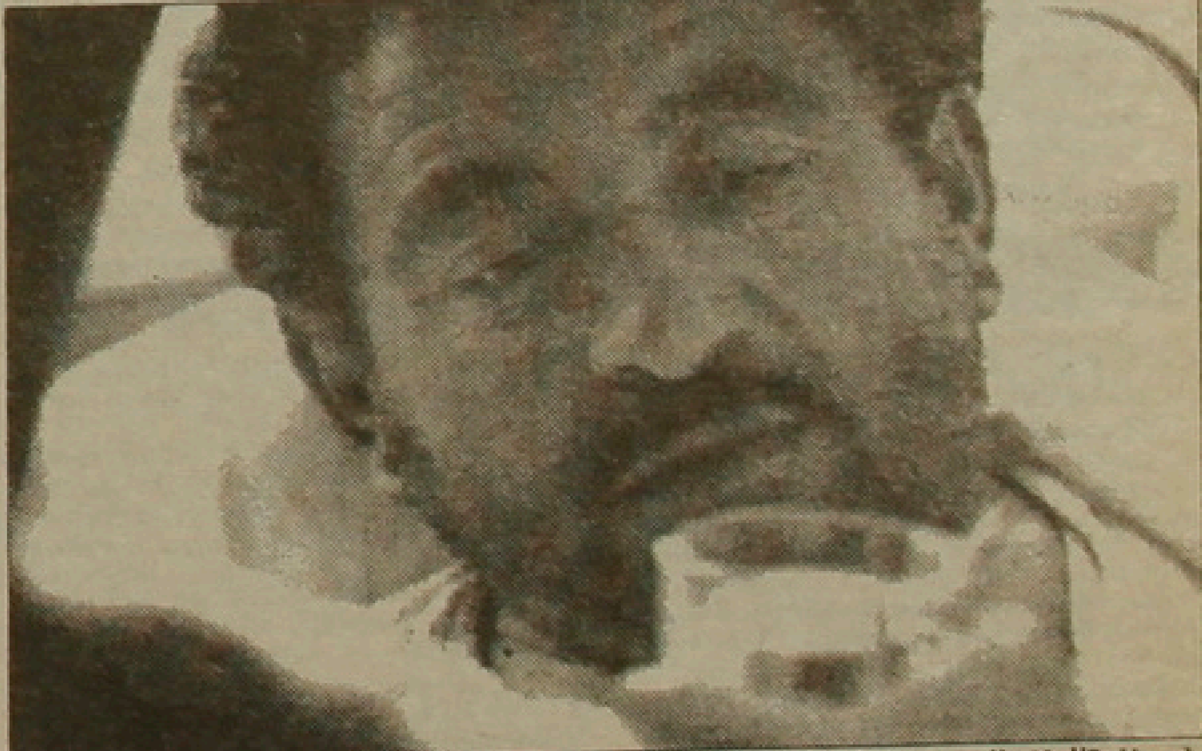

Գետաշենցի Արսեն Աթանեսյան

Նամակներ ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարին

ՌԱԿ Նյու-Յորքի, Բոստոնի, Չիկագոյի, Վաշինգտոնի, Մոնրեալի եւ Տորոնտոյի գրասենյակների միջոցով, երեկվանից սկսած հազարավոր ամերիկացիների կողմից նամակներ ուղարկվեցին ՄԱԿ-ի ընդհանուր քարտուղար Խավիեր Պերես դե Կուելյարին: Ի վորակյություն ՄԱԿ-ին եւ աշխարհի երկրների խորհրդարանին ուղղված նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանի դիմումին, նամակագիրները պահանջեցին նաեւ ճնշում գործադրել Մոսկվայի վրա՝ անհապաղ դադարեցնելու համար Հայաստանի ու հայ ազգաբնակչության նկատմամբ կիրառվող ճնշումի քաղաքականությունը: □

Քաղաքական հանրահավաք Կալիֆոռնիայում

Նախաձեռնությամբ Ռամկավար ազատական կուսակցության Մ. Նահանգների Արեւմտյան շրջանի վարչության, վաղը՝ կիրակի, համաժողովրդական քաղաքական հավաք է կազմակերպվելու Լոս Անջելեսում, որին հրավիրվել են Կալիֆոռնիայի քաղաքական-նահանգային եւ քաղաքային բազմաթիվ դեմքեր, լրագրողներ եւ հեռուստատեսությունը:

Հանրահավաքի նպատակն է ամերիկյան հանրությանը իրազեկ դարձնել Գետաշենում, Մարտունաշենում, Արցախում եւ ընդհանրապես Հայաստանի սահմանամերձ շրջաններում հայ բնակչության դեմ խորհրդային-ազերի դաշինքի ոճրամիտ քաղաքականության մասին: Այն նպատակ ունի շարժել ամերիկյան հասարակական կարծիքը, որ ճիշտ այս օրերին այնքան հիացական արտահայտություններ է հայտնում Հայաստանից հյուր գնացած մեր պատանիների սիմֆոնիկ նվագախմբի եւ երեխաների նկարչական արվեստի մասին, սակայն պլանում է ուշադրություն դարձնել հայ ժողովրդի տարրական իրավունքների բռնաբարման փաստի վրա: □

digitised by A.R.A.R.@

Վաղուց, շատ վաղուց Ազատության հրապարակը չէր տեսել համաժողովրդական այսպիսի համախմբում, բայց եւ վաղուց պահը այսքան տագնապահարույց եւ ճակատագրական չէր եղել: Անարդար վերաքննումներին, անբարոյական լուտանքին, վարչակարգի գոյաձեւ դարձած սուտին ու ամեն օր Արցախից հասնող գույժերին սովոր ժողովուրդը եռաց ու բորբոք հուր դարձավ: Պետությունը եւ ազգը հստակորեն գիտակցում էին, որ Հայաստան-կենտրոն հարաբերությունների նոր որակ է սա, կենտրոնը անցել է ուղղակի հարձակման, առանց պոռնիկի սեթեւեթանքի, առճակատումը արցախահայություն-Ադրբեջան, Ադրբեջան-Հայաստան մակարդակից տեղափոխելով Խորհրդային Միություն-Հայաստան հակադրության: Պետությունը եւ ազգը հստակորեն գիտակցում էին, որ

հայտնելու միջանց եւ իշխանություններին: Զորակցություն հայտնեցին բոլոր քաղաքական կուսակցություններն ու հասարակական կազմակերպությունները:

Հավանաբար պետք է քաղաքական խակություն համարել ՀՀԴ-ի երիտասարդ խոսնակի ելույթը, ուր նա իշխանությունների դեմ ճակատային հարձակումով անպատեհ անդրադարձ կատարեց հայ-թուրքական հարաբերություններին: Պահանջատիրությունն անժամանցելի է, բայց արդյոք այն մտածված կերպով լծակ չի՞ դարձվում ժողովրդի տարանջատման, իշխանություններին հաչս ժողովրդի վարկաբեկման եւ արդյունքում՝ մեր համազգային պայքարի տարրալուծման: Բարեբախտաբար ՀՀԴ-յան առավել զգոն հայտարարությունը հանրահավաքի վերջում փորձեց փրկել վիճակը: Եթե կար, ինչո՞ւ նախա-

ԸՆԴՎԶՈՒՄԻ ԵՒ ԶՈՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՀԱՎԱՔ

խորհրդային բանակի հարձակումները նպատակ ունեն ծնկի բերել այս մեջքը ուղիղ ժողովրդին՝ հայաթափ անելով հայաբնակ բնօրրանները: Ավելի հոռետեսները (թերեւս իրատեսնե՞րը) կանխազգում էին Գետաշեն - Արցախ - Հայաստան ընթացքը, նոր եղե՞ռն: Անհավանական բան չկա: Արյամբ շաղախված այս վարչակարգը անընդհատ արյուն ցայտեց եւ իր իսկ սեփական ժողովրդից մոտ 60 միլիոն մարդու գլուխ կերավ հանուն գաղափարի, սի՞ն գաղափարի: Իսկ ինչպես վարվի կենտրոնը: Ինչ արեց՝ դիմացանք, ում միջոցով արեց՝ դիմագրավեցինք, ինչ առը փախեց՝ համբերեցինք, վերջը ստիպված ինքը համբերությունից դուրս եկավ: Սումգայիթ, կայսերական երկրաշարժ (Վրաստանի երկրաշարժից հետո շրջանառության մեջ մտավ այս սրամիտ հասկացությունը), համակողմյան շրջափակում, խավագույն ժամը, սովընթաց տնտեսություն եւ սահմռկեցուցիչ անբարոյականություն, իսկ մենք դեռ համառորեն՝ Արցախ, միացում, պայքար, պայքար մինչեւ վերջ, այժմ էլ հանրաքվե ու անկախություն: Կենտրոնն ինչ հող տա գլխին: Ազգային փոքրամասնությունները համերաշխ են հայ ժողովրդի հետ, ինտերֆրոնտ չկա, չի կարող լինել: Բարոյալքված համայնավարական ամրոցը այնուամենայնիվ ազգային միջնաբերդ դառնալու նկրտում ունի ի հեճուկս համաշխարհային պրոլետարիատի շահերի (որ թարգմանի՝ ստրկամտություն): Գաղափարական ներազգային տարաձայնությունները առճակատման վերածելու ջղաձգությունը առայժմ անպտուղ է մնում: Հանրապետության զգոն ու հանդարտաբարո իշխանությունները պահում են իրենց սառնասրտությունը նույնիսկ «Հայրենիք» շաբաթաթերթի հրեղեն նժույգ «սանձող» ամբարտավան ասպետների խմբագրականից հետո: Եւ ազգը հավաքվել էր Ազատության հրապարակում իր զորակցությունը

պես չընթերցվեց: Պիտի չուզեինք ազգային 100-ամյա ավանդություն եւ նվիրում ունեցող կուսակցության խոսնակին սուլոցի ներքարկված տեսնել: Այդ պահին պետք էր ՌԱԿ-ի ներկայացուցչի պես անսակարկ զորակցություն հայտնել, ու նաեւ Հնչակյան կուսակցության պես վճռականություն: Գաղափարական վերապահությունների պարզաբանման համար դեռ ժամանակ կունենանք: Ահա թե ինչու անժամանակ ու անպատեհ էր նաեւ այլապես բուռն ազգային խառնվածք ունեցող Աշոտ Նավասարդյանի հանրաքվեի վաղ անցկացման առաջարկը: Իսկ Պարույր Հայրիկյանի անորոշ կեցվածքը նրան դրեց ծիծաղելի վիճակի մեջ: Արժանապատվություն ունեցող քաղաքական գործիչը այդպիսի վիճակում հայտնվելուց հետո, պետք է առնվազն տեղը զիջի առավել սրամիտ ու ճկուն համախոհի:

Զորակցությունը համընդհանուր էր, այո: Պետք չէ թույլ տալ, որ ազգի միակ հույսը մնա գոյապահպանական բնազդը՝ վտանգի պահին իրար շուրջը հավաքվելու: Գեւորգ Բաղդասարյանը հանրահավաքին հաղորդեց պայքարի կամք եւ վճռականություն, Շավարշ Քոչարյանը եւ Տեր-Հուսիկը՝ վերլուծական սթափություն, իրատեսություն եւ հաստատակամություն: Հանրահավաքի մասնակիցներս զգացինք, որ ուս-ուսի ենք, ինչպես 1988 թվականի փետրվարին: Ի վերջո, սթափվեցի՞նք տարընթաց քայլքից ու վճռակա՞ն ենք միասին մնալ, ոչ, միասին ապրե՛լ:

Ազգը զորակցություն հայտնեց իր ընտրած իշխանությանը, եւ իշխանությունը կարող է, եւ պետք է ավելի վճռական լինի իր պահանջների մեջ ու հաղթ՝ իր կեցվածքով ու գործունեությամբ:

«Յոյս ոչ ամաչեցուցանէ», ասում էին մեր նախնիք:

ԵՐՎԱՆԴ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

Միջազգային մամուլի արձագանքներ

«ՀԱՅ-ԱԶԵՐԻ ԲԱԽՈՒՄՆԵՐԸ ԽԼՈՒՄ ԵՆ ԱՌՆՎԱԶՆ 25 ԶՈՀ»

Միջազգային կարեւորագույն թերթերից «Ուաշինգտոն պոստ»ը իր մայիսի 2-ի համարում վերեւի խորագրի ներքո անդրադարձել է Գետաշենում եւ Մարտունաշենում, ինչպես նաեւ Հայաստանի Հանրապետության սահմանամերձ շրջաններում տիրող իրավիճակին, իր թղթակից Մայքըլ Դոբզի՝ Մոսկվայից ուղարկած թղթակցությամբ:

Փորձելով իր թղթակցությունը հիմնավորել երկու կողմերից ստացված տվյալներով, թղթակիցն այնուամենայնիվ հաստատում է, թե բախումներն սկսվել են այն բանից հետո, երբ «ազերի ոստիկանական միավորումները, պաշտպանված հրասայլերով ու վրահապատ կառքերով, մուտք են գործել հայաբնակ բազմաթիվ գյուղեր»:

Այնուհետեւ, նշելով, թե «հարեւան այս երկու հանրապետությունները անցնող երեք տարիների ընթացքում քաղաքացիական իսկական պատերազմ են մղում իրար միջեւ ավելի քան 100 տարի գոյություն ունեցող հողային վեճի պատճառով», թերթը հիշատակում է Հայաստանի խորհրդարանի որոշումը, որը մեղադրում էր պրեզիդենտ Գորբաչովին Ադրբեջանի կողմից «պետական ահաբեկչություն» թույլ տալու եւ «Հայաստանը պատերազմի մեջ ներքաշելու» հանգանքով:

Վկայակոչելով հայերին, որոնք Կրեմլի դիրքորոշումը համարում են ճնշման միջոց պատժելու համար Հայաստանը միութենական պայմանագիրը մերժած լինելու համար, թղթակիցը զոհերի թիվը ներկայացնում է իբրեւ 17 հայ եւ 15 ազերի:

Վերջում թերթը նշում է ազերի իշխանությունների պնդումները, թե իրենց համար «հայ զինյալ բանդաների ներկայությունը ադրբեջանական հողում՝ անհանդուրժելի է», եւ թե իրենք «Գորբաչովի կողմից այս ամառ արձակված հրամանագրով ունեն իրավունքը հայ գրոհայիններին զինաթափելու»:

«ՏԱՍՆՅԱԿ ՀԱՅԵՐ ՍՊԱՆՎԵՑԻՆ ԱԴՐԲԵՋԱՆՈՒՄ»

Այս վերնագիրն է կրում ֆրանսիական «Մոնդ» թերթի մայիսի 3-ի համարում տպագրված լուրը Գետաշենի սպանդի վերաբերյալ: 23 սպանված՝ ապրիլի 30-ին Գետաշենի վրա խորհրդային բանակի հարձակումից հետո, մեջ է բերում թերթը վարչապետ Վազգեն Մանուկյանի տվյալները:

Ըստ վարչապետի, շարունակում է թերթը, Գետաշենն «ընկել է» ապրիլի 30-ի լույս մայիսի 1-ի գիշերը: Սակայն տեղի բնակիչները 12 խորհրդային զինվոր են պատանդ վերցրել:

«Մոնդ»ը մեջ է բերում նաեւ մոսկովյան հայկական աղբյուրներ, որոնք զոհերի թիվը հասցնում են 35-ի:

Թերթը ծանուցում է, թե խորհրդային հեռուստատեսությունը մայիսի 1-ի երեկոյան հաղորդել է շրջանում տեղի ունեցող ուժեղ բախումների մասին, սակայն չի ճշտել ոչ տեղը, ոչ էլ զոհերի թիվը:

Ֆրանսիական մի ուրիշ թերթ՝ «Լիբերասիոն»ը, հաղորդում է Հայաստանի Գերագույն խորհրդի դռնփակ նիստի մասին, ուր հայտարարվեց, թե խորհրդային ներքին զորքերի եւ ազերի հատուկ ջոկատների համատեղ հարձակման հետեւանքով 17 հայ է զոհվել: «Խորհրդարանը Մոսկվայի քաղաքականությունը որակել է որպես «պետական ահաբեկչություն հայ ժողովրդի եւ նրա օրինական իշխանությունների դեմ»,- ավարտում է թերթը:

«ԱԴՐԲԵՋԱՆՈՒՄ 22 ՀԱՅԵՐ ԵՆ ՍՊԱՆՎԵԼ»

Ամերիկյան հայտնի թերթերից «Բոստոն գլոբ»ը մայիսի 2-ի իր համարում նույնպես անդրադարձել է Գետաշեն-Մարտունաշենի վրա խորհրդային-ազերի նախահարձակմանը, վկայակոչելով Ռոյթըրի, ՏԱՍՍ-ի, Ինտերֆաքսի, ՀՀՇ-ի լրատու կենտրոնի եւ Մոսկվայում հայկական ներկայացուցչության տվյալները:

Հայտարարելուց հետո, թե վերոհիշյալ հայկական գյուղերի բնակչությունը հասնում է 3 հազարի, թերթը գրում է, թե «խաղաղ բնակչության շարքերում զինյալ մարտիկներ գտնելու պատրվակով, ազերիները սպանել են արդեն 22 հոգի, մինչ մնացյալները դիմադրել են՝ խուսափելու համար ջարդերից»:

Վերջում թերթը վկայակոչում է վարչապետ Վազգեն Մանուկյանին, որ հայտարարել է, թե «զույգ ընդհանուր զորահավաք է պետք հայտարարել»:

«ՍՈՎԵՏՆԵՐԸ ՕԳՆՈՒՄ ԵՆ ԱԶԵՐԻՆԵՐԻՆ ՀԱՅԵՐԻՆ ՍՊԱՆԵԼՈՒ ԳՈՐԾՈՒՄ»

Մոնրեալում լույս տեսնող «Գազեթ» թերթը, վկայակոչելով մարդու իրավունքների պաշտպան Ելենա Բոններին, իր մայիսի 3-ի համարում վերեւի խորագրի տակ հրատարակել է մի կարճ հոդված, Մոսկվայի իր թղթակից Ջիմ Չեփըրդի ստորագրությամբ: Հայտարարելով, որ «խորհրդային բանակն իր ուժերը միացրած ազերի՝ զորքերին՝ ցեղասպանության արշավ է մղում Լեռնային Ղարաբաղի հայ ազգաբնակչության դեմ» նա, ասում է, թե «Միխայիլ Գորբաչովը մերժում է օգնել արյունահեղությունը դադարեցնելու գործում»:

Այնուհետեւ, հիշատակելուց հետո Ռոյթըր լրատվական գործակալությամբ նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանի հայտնի հայտարարությունը, թերթը դարձյալ վկայակոչում է հանգուցյալ Սախարովի տիկնոջ խոսքը. «Իսկական ահաբեկչություն է կատարվում այնտեղ»:

Գետաշենցիները երեկ այսպիսի բովանդակությամբ հեռագիր են հղել աշխարհին.

SOS SOS SOS

Մենք՝ Ադրբեջանի Գետաշեն, Մարտունաշեն հայկական գյուղերի բնակիչներս, աղաչում ենք՝ փրկեցեք մեր կյանքը. խորհրդային բանակը ոչնչացնում է մեզ՝ խորհրդային քաղաքացիներիս: Ցամաքից ու օդից հրանոթային կրակ է թափվում, կըրակում են գնդացիրներից ու ավտոմատներից, տանկերով մեզ ճզմում են մեր տներում ու բակերում: Երեխաներին, կանանց ու ծերերին ադրբեջանական օմոնականները պատանդ են վերցնում, ջարդում են նրանց ձեռքերը, ոտքերն ու կողոսկրերը, պատին հարվածելով՝ վնասում են երիկամները, գանգամաշկում են, դանակով ծակծկելով՝ մերկ քշում են փողոցներով: Մենք դիմացել ենք երեք տարի, բայց բանակին չենք կարող դիմագրավել: Մեր ամուսինները անկարող են մեզ պաշտպանել որսորդական հրացաններով: Բանակը ոչնչացնում է մեզ՝ պարտադրելով ճանաչել Ադրբեջանի իշխանությունը կամ լքել հայրենի գյուղերը: Սակայն փախչել անգամ թույլ չեն տալիս, կրակում են: Մեր տները ավերված եւ վառված են, մենք պատըսպարվելու տեղ չունենք:

Աշխարհի մարդիկ, փրկեցեք մեզ, գոնե երեխաներին փրկեցեք: Տանկերով կտըրված արտաքին աշխարհից՝ մենք կործանվում ենք:

SOS, SOS, SOS, ՓՐԿԵՑԵՔ, ԳԵՏԱՇԵՆ

Իրադարձությունների խրոնիկա

Մայիսի 1-ին շարունակվում էին ներքին զորքերի եւ ՕՄՈՆի ստորաբաժանումների ռազմական գործողությունները Գետաշենի եւ Մարտունաշենի դեմ: Այնտեղ տեղակայված սիրողական ռադիոկայանի կցկտուր, հաճախ ընդհատվող հաղորդագրությունների համաձայն՝ ռմբակոծություններից այրվել են տներ, կան զոհեր, վիրավորներ: Ստացվող տեղեկությունները հակասական են: Զոհերի եւ վիրավորների թիվը ճշտված չէ:

Միաժամանակ գնդակոծվում են Իջեւանի, Նոյեմբերյանի, Գորիսի, Տաուշի շրջանների սահմանամերձ գյուղերը:

Այսպես, մայիսի 1-ի լույս 2-ի գիշերը, հատկապես լարված է եղել դրությունը Գորիսի շրջանում: Գիշերվա 2-ից մինչեւ առավոտվա 7-ը գնդակոծվել են Արամուս եւ Տեղ գյուղերը: Զոհեր, բարեբախտաբար չեն եղել, սակայն վնասվել են շինություններ:

Տաուշի շրջանի Այգեպար գյուղի գնդակոծության հետեւանքով նույն օրը երեկոյան հայտնի է դարձել երկու զոհերի եւ վիրավորների մասին: Մայիսի 2-ին ադրբեջանական ՕՄՕՆ-ը հարձակվել է Մարտունաշենի վրա: Նույն օրը երկու ռազմական ուղղաթիռ թռել են Գետաշեն, սակայն անբարենպաստ պայմանների պատճառով վայրէջք են կատարել Շահումյանում: Ըստ Զորի Բալայանի տվյալների, հաջողվել է տեղափոխել 8 վիրավորի Շահումյան, սակայն էլի 13 ծանր վիրավորներ մնացել են Գետաշենում:

Երեւանի հանրապետական հիվանդանոց են տեղափոխվել երկու վիրավոր գետաշենցիներ: Բերվել են նաեւ 5 զոհված:

Գորիսի հետ սահմանակից Լաչինի պաշտոնատար անձինք հանդես են եկել բանակցությունների առաջարկով:

Մայիսի 1-ի լույս 2-ի գիշեր.

Տաուշ: Լուսադեմին՝ մոտ ժամը 3-ին, սկսվել է շրջանի Այգեպար, Մովսես, Ներքին Կարմիրաղբյուր գյուղերի հրետանակոծությունը: Ականատեսների վկայությամբ, գնդակոծությանը մասնակցում էին նաեւ ԽՍՀՄ ներքին զորքերի ստորաբաժանումները:

Բարեբախտաբար զոհեր չկան:

Տեղի երկրապահ ջոկատները պատասխան կրակ են բացել:

Վերոհիշյալ, ինչպես նաեւ Պառավաքար, Հախում եւ Ծաղկավան գյուղերից ապահով վայրեր են տեղափոխվել կանայք եւ երեխաները:

Նոյեմբերյան: Նախորդ օրվա համեմատ իրադրությունն անփոփոխ է:

Գորիս: Գիշերը համեմատաբար հանգիստ է եղել:

ԽՍՀՄ ներքին զորքերի ստորաբաժանումները սահմանի մեր տարածքից ետ են քաշվել, հերթապահությունն իրականացրել են երկրապահ ջոկատները:

Իջեւան: Հարաբերական դադար է:

Երեկ, մայիսի 3-ին, Երեւանից Գետաշեն թռավ մի ուղղաթիռ, որը Երեւան բերեց 22 կին եւ երեխա, մի հիվանդի եւ մի վիրավորի:

Օրվա մեջ մի քանի անգամ ռադիոկապ է հաստատվել Գետաշենի հետ: Ռուս զինվորները եւ ադրբեջանական ՕՄՈՆ-ը շրջապատել են գյուղը:

Հայկական կողմը ձեռնարկում է ինքնապաշտպանության բոլոր միջոցները:

Պատրաստեց՝
Գ. ԽԱԺԱԿՅԱՆԸ

— Մայիսի 3-ին արդեն դատարկվել է Մարտունաշենը՝ բնակչության մի մասը տեղափոխվել է Գետաշեն, մի քանի ընտանիքներ գերեվարված են, իսկ մնացածների ճակատագիրն անհայտ է: Մայիսի 3-ի տվյալներով ադրբեջանական օմոնականները համաձայնեցված խորհրդային բանակի ներքին զորամասերի զորքերի հետ, հայտարարել են, թե Գետաշեն վայրէջք կարող են կատարել միայն դատարկ ուղղաթիռները, հակառակ դեպքում՝ եթե դրանց մեջ լինեն նույնիսկ բժիշկներ, դեղորայք կամ սննդամթերք, ամբողջությամբ կբռնագրավվեն եւ կտեղափոխվեն Գյանջա: Հայտարարությունից պարզ երեւում է, որ դրված է միահամուռ կերպով Գետաշենի տեղահանման հարցը: Գյուղը շրջապատված է բազմաթիվ տանկերով եւ զրահամեքենաներով, որոնց փաստորեն տնօրինություն են անում ադրբեջանական օմոնականները:

— Դրությունը շատ լարված է ԼՂԻՄ-ի ամբողջ տարածքում: Վիճակը համեմատաբար ավելի բարդ է Հադրութում, Շուշիի շրջապատում, Մարտունու շրջանում, իսկ Մարտակերտի շրջանի Արծվաշեն (Սեյսուլան) եւ Ցարմզա գյուղերը ամբողջությամբ շրջապատված են ադրբեջանական օմոնականներով: Բերդաձորի տարածքից հանվել են զինվորական հսկիչ կետերը:

Սեփ. թղթակից

digitised by A.R.A.R.@

Միութենական պայմանագիրն ու… հավերը

Լուսակերտի թռչնաֆաբրիկան խոշորագույններից է Խ. Միությունում, իսկ ու՞ր են միսն ու ձուն

Լուսակերտի թռչնաբուծական ֆաբրիկան արտադրական հզորությամբ լինելով խոշորագույններից Խորհրդային Միությունում՝ ի վիճակի է թեթեւացնել Հայաստանի ձվի եւ մսի սուր պակասը: Սակայն աշխատում է նվազագույն արդյունավետությամբ: Այլ բան չէր սպասվում: Սպառվել են մեր հանրապետության հացամթերումների նախարարության հացահատիկի պաշարները: Համակցված կերը, որի առյուծի բաժինը ներմուծվում է միութենական տարբեր հանրապետություններից, հայթայթվում է զոհողությունների գնով: Մոլդովան լիովին շահագրգռված է այս հարցում նեցուկ կանգնել մեզ, սակայն դժվարանում է, չունի հացահատիկի մեծ պաշարներ: Ռուսաստանի մատակարարող կազմակերպություններն էլ պատճառաբանում են, թե քանի որ Հայաստանը չի ստորագրել Միութենական պայմանագիրը, ապա չեն ուղարկում կերը: Սակայն նման պատճառաբանությունն անհիմն է: Ամբողջ ցավն այն է, որ իրենք էլ զգում են հացահատիկի սուր կարիք: Այլապես ինչով բացատրել այն պարագան, որ Ռուսաստանի որոշ շրջաններում լուծարվում են թռչնաբուծական տնտեսությունները: Վերջերս Կուրսկի մարզի առանձին ֆաբրիկաներում մորթոտվել են ածան հավերը: Անասնակերի խիստ պակաս է զգացվում նաեւ Ստավրոպոլի երկրամասում, ուր կեր հայթայթելու նպատակով մեկնել էին Հայաստանի Նախարարների խորհրդին առընթեր «Հայթռչնարդ» արտադրական միավորման ղեկավարները: Սակայն վերադարձել են դատարկաձեռ:

Մյուս հանգամանքը: Մեկ բաժին կերի բաղադրատոմսի մեջ օգտագործվում է ցորեն, եգիպտացորեն, գարի, վարսակ… 16 բաղադրամասեր: Իրականում, վատ մատակարարման հետեւանքով ապահովվում է միայն 11-ը: Արդյունքը՝ հավերի ձվատվության եւ քաշաճի օրեցօր անկումն է: Նախկինում լիարժեք կերակրման շնորհիվ մեկ թռչնի ձվատվությունը 260 էր, այժմ այդ թիվը հասել է 205-ի: Ավելին, անհրաժեշտ բաղադրամասերի բացակայությունը պահանջում է ծախսել նորմայից ավելի կեր:

- Հավերի մթերատվության մեծացման գործում մեծ նշանակություն ունի նաեւ մեքենայացված սպասարկումը,- նկատում է ֆաբրիկայի գլխավոր անասնաբույժ Ալբերտ Գրիգորյանը:- Այն առայժմ չի գործածում, որովհետեւ մաշված են տեխնոլոգիական սարքավորումները: Ածանների բաժնի հունգարական արտադրության սարքավորումները դժվար է հայթայթել, պահանջվում է վալյուտա:

Ի դեպ, այստեղ տարիներից ի վեր կառուցվում է երկու թռչնանոց, սակայն նախկին ղեկավարները ուշացրին մոնտաժումն ու կարգաբերումը, ինչը ձգձգում է դրանց շահագործումը: Իսկ մատղաշների բաժնի՝ «Պյատիգորսկսելմաշ» գործարանի արտադրության սարքավորումների հայթայթումը նույնպես հետաձգվում է, թեեւ դրա համար կարելի է օգտագործել նաեւ խորհրդային դրամ:

«Հայթռչնարդը» ծրագրել է ռուբլով առաջիկայում ձեռք բերել 12 ձեռք սարքավորում: Այնինչ անհրաժեշտ է 34 ձեռք:

Ճիշտ չի լինի ասել, թե ոչինչ չի կատարվում ձեռնարկության հզորությունը լավագույնս օգտագործելու համար: Օրինակ, անասնաբուժական լաբորատորիայում խնամքով ստուգվում է ֆաբրիկա ներմուծվող համակցված կերը, անհրաժեշտության դեպքում ավելացվում է այս կամ այն բաղադրամասը կամ վերջինիս փոխարինողը: Գործին դրականորեն է նպաստում նաեւ ֆաբրիկայի տնօրեն Անուշավան Աղաջանյանի ձեռներեց մոտեցումը: Փորձառու ղեկավարը բանվորների հոսունությունը կրճատելու համար բարձրացրել է աշխատողների նյութական շահագրգռվածությունը: Միջին աշխատավարձն այստեղ կազմում է 350-400 ռուբլի: Տնօրենի նախաձեռնությամբ նաեւ մշակվել է նյութական խրախուսման համակարգ: Բանվորների միջեւ սահմանված մրցույթում հաղթողներին հատկացվում է 300-ից 1000 ռուբլի: Իսկ անհա ֆաբրիկայում քսան տարի աշխատելու դեպքում բանվորներն ստանում են 140 ռուբլի թոշակ: Այս ամենը, անշուշտ, անուղղակիորեն նպաստում է ձեռնարկության արդյունավետությանն ապահովելուն: Այնուհանդերձ չեն կարող փոխհատուցել անասնակերի եւ սարքավորումների անկանոն մատակարարումից առաջացած վնասները:

Մ. ՂԱԶԱՐՅԱՆ

Արցախը շարունակում է ծառ տնկել

Մարզի գյուղատնտեսական արտադրության ներկա վիճակի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն զգալի չափով հետ է ընկել: Տասնամյակներ շարունակ լուրջ աշխատանքներ չեն կատարվել ոռոգելի երկրագործության զարգացման համար, իսկ ժառանգվածն էլ խարխլվել է: Չեն ստեղծվել մրգատու այգիների մեծածավալ նոր այգիներ, իսկ եղածն էլ անխնամության պատճառով չորացել կամ ոչնչացվել են:

Համաձայն ԼՂԻՄ-ից ստացված հայտերի, միայն այս տարվա գարնանային տնկումների համար տնկիների պահանջը կազմում էր շուրջ 90 հազար: Այդ թվում 24 հազ. Մարտունու, 18,5 հազար Մարտակերտի, 18,5 հազար Ասկերանի, 20 հազար Հադրութի շրջանների համար: Բացի այդ, մարզի տարածքում գործող կոոպերատիվներն իրենց հերթին պահանջել էին 10 հազար տնկիներ:

Տնկանյութը հիմնականում մատակարարել են Արտաշատի շրջանի Նարեկի վարժակալական, Մարտունու շրջանի Ծովինարի, Էջմիածնի, Բաղրամյանի շրջանի Վանանդի, Եղեգնաձորի շրջանի Գետափի, Իջեւանի տնկարանային տնտեսությունները:

Առաքված տնկիները՝ շուրջ 26 հազարը խնձորի, 9 հազարը դեղձի, 8 հազարը ծիրանի, 4 հազարը ընկույզի, հազարը թզի եւ այլ մրգատու ծառերի, երկու կամ երեք տարեկան առողջ շիվեր են, որոնք աճեցվել են հանրապետության այգեգործների ջանքերով եւ մասնագետների կարծիքով լավագույն տեսակներ են ու լավ բերք կտան Արցախում:

Անհրաժեշտ է նշել նաեւ, որ տնկիներից շատերը անհատույց տրամադրվել են տնկարանային տնտեսությունների կողմից: Տնկիների ձեռք բերումը եւ առաքումը կատարվել է «Արցախ» հայրենակցական միության, Հատուկ տնտեսական ծրագրերի պետական կոմիտեի ու «Գթության» միության ջանքերով:

Անհրաժեշտ է նշել նաեւ, որ մոտակա տարիներին Արցախում կստեղծվեն սեփական տնկարաններ եւ հետագայում անհրաժեշտ չի լինի շրջափակման այսպիսի ծանր պայմաններում տնկիները ուղղաթիռներով հասցնել Արցախ՝ այդ նպատակով ծախսելով ահագին միջոցներ:

Թղթակից

ՀՈՂԱՅԻՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ՕՐԵՆՔԻ ՍՈՂԱՆՑՔՆԵՐԸ

Հողային բարեփոխումների օրենքն սկսել է կիրառվել, սակայն իրականությանը բախվելով՝ երեւան են գալիս նոր խնդիրներ: Ինչպես ցանկացած օրենք, այն լրացման կարիք է զգում: Այս մասին են մեր ընթերցողներից մեկի առաջարկները:

Հողային բարեփոխումներին համընթաց ստեղծվել է իրավահարաբերությունների նոր համակարգ, որը նպաստելու է գյուղմթերքների էժանացման գլխավոր նպատակին: Հողային օրենսդրությունը խախտողների նկատմամբ նախատեսվում է քաղաքացիական, վարչական եւ քրեական պատասխանատվություն, ինչ առաջներում նույնպես նախատեսվում էր, բայց արդյունքը գոհացուցիչ չէր:

Ներկայիս քրեական օրենսգրքի մեջ կա ընդամենը մեկ իրավանորմ, որն առնչվում է հողագործին: Դա արածավերումը փաստող հոդվածն է: Իսկ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում հողօգտագործողների զանցանքները պատժելու համար չափազանց մեղմ պատիժ ու չափավոր տուգանքներ են նախատեսված. թվում է, թե օրենքն ինքն է գրավչանյութ եղել:

Քաղաքացիական օրենսգրքում նախ եւ առաջ պետք է կարգավորվի հողի ժառանգության հարցը: Սողանցքներ թողնող օրենքն օրենք չէ, քանի որ սողանցքների առաջ հերթեր են գոյանում:

Հողաշնորհման (հողի սեփականաշնորհման) ներկայիս գործի ժամանակ կարեւորը հողատեր գտնելն է: Իսկ պահեստային հողերի բաժանումը պետք է կատարվի մանրակրկիտ եւ ժուժկալ մոտեցմամբ: Այլապես մի ժառանգին երկու բաժին կարող է հասնել, իսկ հետագա բազմանդամ ընտանիքներին, գաղթականներին, հաշմանդամներին եւ այլոց՝ ոչինչ: Ներկայիս օրենքով դա հնարավոր է: Գյուղացիները գիտեն այդ մասին եւ չեն թաքցնում վերջին հողակտոր ստանալու ցանկությունները: Նշում են հնարավոր մի քանի եղանակներ.

Ա. Սեփականաշնորհման տեղական հանձնաժողովի անդամը կարող է պահեստային հողամաս հայթայթել, «հող փախցնել» իր տարաբնակ, «պարապ» ծանոթի համար: Նույն համայնքի մեջ, նույնիսկ խառնված բարեկամները, արագ են համախմբվում ընդհանուր շահերի շուրջը:

Բ. Երկու զավակ ունեցող հողատերը «երկու գդալ է վերցնում ձեռքին», այսինքն՝ իր ավագ տղայի համար հողամաս ստանալուց հետո ամբողջ կարողությունը կտակում է թոռանը եւ պահեստային հողակտոր է ստանում «ընչազուրկ» կրտսեր որդու «անունով»:

Գ. Հողատերը «հողը դնում է գրպանը», այսինքն՝ միտումնավոր կամ չարակամորեն վաճառում է սեփական հողամասը եւ իր բոլոր զավակներին զրկում ժառանգությունից: Համայնքը ստիպված կլինի նրա որեւէ ժառանգին նոր հողամաս հատկացնել: Նա կհամակերպվի մինչեւ տոհմի բազմանալը:

Դ. Հողատերը «չհալածված գաղթական» է դառնում, այսինքն՝ իր հողամասը ոչ թե «գրպանն է դնում», այլ նվիրում է ուրիշ քաղաքացու եւ տեղափոխվում իր ծննդավայրը (կամ պաշտոնավայրը, ամուսնության բնակավայրը, այլուր) եւ իր մտերիմների կամ արտոնությունների շնորհիվ պահեստային հողամաս է ստանում:

Օրենսգրքերում վերոհիշյալ հանգամանքները իրավաբանորեն չեն նորմավորվել: Պահպանել են անորոշությունը:

Ուստի առաջարկում եմ՝

1. Հողաշնորհման հանձնաժողովի անդամի կամ այլ անձի միջնորդությամբ եւ առանց կառավարության հատուկ որոշման տարաբնակներին կամ նորեկներին պահեստային հողամաս հատկացնելու փաստը սահմանել որպես որոշակի իրավանորմ:

2. Քաղաքացիական օրենսգրքում սահմանել, որ հողային հարաբերություններում

ա) հողատերն իր ժառանգին որոշի միայն գրավոր հայտարարությամբ եւ այդ մասին նշել տա ծխական մատյանում.

բ) հողատիրոջ անմիջական ժառանգին նոր հողամաս տալն արգելվի.

գ) երկակի հողաշնորհման կամ ժառանգության հանգեցնող ղեկավարի կամ այլ անձի գործունեությունը կամ անգործունեությունը սահմանել որպես իրավանորմ:

3. Քաղաքացիական օրենսգրքում սահմանել, որ իր հողամասը օտարած քաղաքացու բազմանդամ տոհմի մի շառավիղը համարվի որպես քաղաքացու անմիջական ժառանգ (առանց նոր հողամաս ստանալու վերոհիշյալ իրավունքի), իսկ երկրորդ (մյուս ընչազուրկ շառավիղների) համար նոր հողամասեր տրամադրվի հողի կադաստրային լրիվ արժեքը կամ շուկայական գինը գանձելուց հետո միայն:

Հողը չպետք է ծառայի սպեկուլյատիվ նպատակների:

Պետք է ամրապնդել ժառանգների վերահսկողությունը հողատիրոջ ունեցվածքի նկատմամբ:

Հողամասի օտարման ժամանակ անպայման հաշվի պետք է առնել հողատիրոջ ընտանիքի բոլոր անդամների կամքը:

4. Որպես իրավանորմ ընդունել հանրության (կամ քաղաքացուն) հազար եւ ավելի ռուբլիների վնաս պատճառող հետեւյալ արարքները.

ա) Քաղաքացու կամ այլ անձանց կողմից ջրային ֆոնդի կամ այլ նշանակության հողերի, առանձնապես ջրի ակունքների, ամբարտակների, ճանապարհների, հրապարակների եւ ուրիշի տնամերձների զավթումը.

բ) Զավթված հողակտորները շատ երկար ժամանակ պետական (տեղական) հարկատուրքից թաքցնելը.

գ) Հողօգտագործող հին ու նոր ղեկավարների կողմից հողակտորների գաղտնի վաճառքը կամ նվիրատվությունը.

դ) Թաղայինների ոչ հաշտարար վերաբերմունքը կամ անգործունեությունը հողի հարցերով խուլիգանական վեճերի ժամանակ, մինչեւ գործը դատարան հասնելը:

ե) Հանդերից բերքի ու բարիքների գողությունը, զավթումը կամ փչացնելը:

Ժողովրդի թիվ առաջին հարստությունը հանդիսացող հողը տեղական ղեկավարների համար ցայսօր եղել է կաշառքի, դրամաշորթության եւ փող դիզելու միջոց: Ամբողջատիրության գաղտնի դրույթներին համապատասխան՝ խորհրդային գլխավոր օրենքը հանդիսանում է ղեկավարի կամայականությունը (հիմա՝ քմահաճույքը), որը սնվում էր կաշառքով եւ ամրապնդվում խմբակային շահերով: Հանրապետության դատախազությունը, զինված չլինելով անհրաժեշտ իրավանորմերով, չէր կարող պատժել նրանց:

Հույս ունենանք, որ պահեստային եւ այլ հողերի հսկողությունը բավարար մակարդակի վրա կդրվի: Ապագան սկսվում է այսօրվանից:

Սոս ԿԱՐԱՎԱՆՅԱՆ

ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ԿՈՉԸ

Նորից ծանր ու վճռական օրեր է ապրում հայությունը: Ադրբեջանի իշխանությունն ու ՕՄՈՆականները, այս անգամ արդեն խորհրդային բանակի հանցավոր գործակցությամբ փորձում են բռնի կերպով իր հայրենիքից տեղահան անել Գետաշենի, Մարտունաշենի, Շահումյանի ու Արցախի հայ բնակչությանը: Նույն ուժերը բացահայտ պատերազմ են սկսել նաեւ Հայաստանի Հանրապետության դեմ: Դրություն գերլարված է Նոյեմբերյանում, Իջեւանում, Տավուշում, Երասխում, Եղեգնաձորում, Գորիսում: Թշնամու գերակշիռ ուժերի դեմ հերոսաբար մարտնչելիս Գետաշեն-Մարտունաշենում զոհվել են տասնյակ հայորդիներ, սպանվածներ կան խաղաղ բնակչության շրջանում, մեծ է վիրավորների թիվը: Խորհրդային ղեկավարության աչքի առաջ ու նրա հովանավորությամբ ոճիր է գործվում հայ ժողովրդի հանդեպ:

Այս կացության առաջ Հայաստանի գրողների միությունը կոչ է անում հայ ժողովրդի բոլոր զավակներին համախմբվել ու մի բռունցք դարձած դիմակայել ընդհանուր վտանգին: Դեպի անկախություն ընթացող Հայաստանի կարելիությունները, հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների բոլոր ուժերը, սփյուռքի հնարավորությունները մեկտեղել, հայրենիքի ու հայության պաշտպանությանը ծառայելու ժամն է հիմա:

Մենք դիմում ենք աշխարհի մեր գրչեղբայրներին, ստեղծագործ մտքի ու բարի կամքի բոլոր մարդկանց եւ կոչ ենք անում իրենց ձայնը բարձրացնել եւ հնարավոր ամեն միջոցով կանխել Հայաստանի ու հայության դեմ գործադրվող հերթական ոճրագործությունը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

digitised by A.R.A.R.@

«Բարեգործության գաղափարը նոր կհաստատվի հոս»

Օրերս Երեւանում էր գտնվում Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության նախագահ տիկ. ԼՈՒԻԶ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ-ՍԻՄՈՆԸ: Իր նախորդ այցելության ժամանակ մենք արդեն դիմել էինք նրան հարցազրույցի խնդրանքով, սակայն տիկին Լուիզն ասել էր, թե չի սիրում հարցազրույցներ: Բացի այդ, Երեւան գալուց նա սովորաբար շատ զբաղված է լինում:

Այս անգամ, սակայն, մեր թղթակից Գուրգեն Խաժակյանին հաջողվեց ստանալ նրա համաձայնությունը հարցազրույցի համար, որ եւ ներկայացվում է ստորեւ:

ՀԱՐՑ.- Տիկին Լուիզ, ասացեք խնդրեմ, ո՞րն է բարեգործության ձեր ընկալումը, եւ որո՞նք են ՀԲԸՄ-ի գործունեության հիմնա-կան սկզբունքները:

ՊԱՏ.- Բարեգործությունը կծառայե կարիքավոր մարդոց օգնություն ցույց տալու ցանկացած բնագավառին մեջ, նաեւ հնարավորություն՝ հաջողության հասնելու կրթության, ասպարեզի (քարիեր) մեջ:

Բարեգործական կազմակերպությունները կրնան ժողովուրդին համար ընել այն, ինչ որ չեն կրնար ընել բիզնեսն ու կառավարությունը:

Մեր երկրին մեջ՝ Ամերիկայում, ժողովուրդը վարժված է բարեգործության, եւ կառավարությունը ատոր համար նպաստավոր պայմաններ կստեղծե: Օրինակ, եթե բան մը նվիրաբերած ես, կառավարությունը քու տուրքեդ կպակսեցնե: Այլ երկիրներու մեջ այդպես չէ:

Տարիներու ընթացքին հայապահպան աշխատանք տարած ենք:

Սակայն անցյալի մեր գործունեությունը հիմնականին մեջ եղած է «հայեր հայերու համար» սկզբունքով: Այդ սկզբունքը շատ լավ էր 20 տարի առաջ, քանի որ կը վախնայինք, որ լեզուն լրիվ կկորսվի: Սակայն այսօր վիճակը տարբեր է:

Մեր ծրագիրները այնպես կը նախատեսենք, որ անոնց շրջանակներուն մէջ հայերը շփումներ ունենան օտարներու հետ, այդ ծրագրերը օտարներն ալ ճանչնան:

Քիչ մը օրինակներ տամ ձեզի: Ամեն ամառ մենք երիտասարդներու համար ասպարեզի ծրագիրներ կմշակենք, որպեսզի անոնք աշխատանք ձեռք բերեն մամուլի, կառավարական գրասենյակներու, ՄԱԿ-ի մէջ եւ այլն: Ասիկա հայ երիտասարդներուն ամերիկյան *սթիլով* փորձառություն մը կուտա, առիթ մը կուտա, որ կյանքի մեջ մտնեն: Ուրիշ օրինակ մը. Հենրիկ Իգիթյանի մասնակցությամբ սիմպոզիում կազմակերպած էինք՝ օտար ուսուցիչներուն հայկական արվեստը ծանոթացնելու համար:

Հ.- Ո՞րն է տարբերությունը բարեգործության եւ բիզնեսի միջեւ:

Պ.- Մեր նկամուտը կհաշվենք անով, թե որքան մարդու օգնած ենք, ոչ թե ինչ գումար շահած ենք: Եթե 50 հազար դոլար ծախսած ենք երկու հոգիի օգնելու համար, ատիկա բավարար արդյունք մը չէ: Բայց եթե 100 մարդու օգնած ենք այդ նույն գումարով, սա արդեն ավելի արդյունավետ է ապագայի համար:

Մեր բուն նպատակը հայերը հայ պահելն է, բայց նաեւ մենք պիտի ձգտինք, որ հայը ունենա նույն այն մակարդակը, ինչ որ այն երկիրը ունի, որուն մեջ կապրինք, այլ ոչ թե այն, որ հայ գաղութը ունի: Դժբախտաբար, հայկական *սթանդարտի* չափանիշները դուրսը շատ ցած են: Ամերիկա առավոտեան մարդ կերթա աշխատանքի, եւ ամեն ինչ կընե, որ հաջողության հասնի, բայց գիշերը կուգա նույն այդ մարդը հայկական որեւէ գործի մեջ, եւ *սթանդարտը* կիջնեն, պարփակվելու արդեն պատրաստի գաղութային կաղապարներու մեջ:

Արտերկրի հայերը շատ կեդրոնացած են ավանդություններու վրա: Ճիշտ է, բաներ կան, որոնք աչքի լույսի պես պետք է պահել, սակայն ուրիշ բաներ ալ կան, որոնցմե պետք է հրաժարինք:

Բարեգործության գաղափարը նոր կհաստատվի հոս: Ժողովուրդը այնպես սորված է տարիներու ընթացքին, վարժված է, որ կառավարությունը պետք է ամեն օգնություն տրամադրե իրեն, փոխանակ մտածելու, որ առաջին հերթին ինքզինքին պետք է օգնե:

Մեկ ուրիշ բան ալ կա հոս, որ չեմ հասկնար. կարգ մը բարեգործական կազմակերպություններու ներկայացուցիչներու հետ հանդիպած եմ, որոնք կըսեն, որ աշխարհի վրա եղած ամեն բան կուզեն ընել: Բայց գիտե՞ն արդյոք, որ ատիկա անկարելի բան մըն է: Ամեն բարեգործություն իր հատուկ, բուն նպատակը պիտի ունենա:

Սփեսիալիզասիոն պիտի ըլլա:

Հ.- Ձեր կրթությամբ, աշխատանքի ոճով, աշխարհայացքով դուք ամերիկացի եք: Բացի այդ, իր գոյության 85 տարիների ընթացքում, եւ մանավանդ քսանականներից հետո ՀԲԸՄ-ն իր հիմնական գործունեությունը ծավալել է արտերկրում: Ի՞նչը ըստիպեց ձեզ օգնել Հայաստանին, ավելին՝ ՀԲԸՄ-ի գործունեության մեջ առաջնությունը տալ Հայրենիքին, չէ որ արտերկրում էլ կան բազում կարիքավորներ (ի տարբերություն մեզանում տարածված կարծիքի, որ իբր սփյուռքում ամեն ինչ *օքեյ* է):

Պ.- Սփյուռքի մեջ շատ մարդիկ կան, որոնք կզգոհին, որ շատ կկեդրոնանանք Հայաստանի վրա, անոնք ալ անշուշտ իրենց կարիքները ունին, չէ՞:

Ես 25 տարի օտար կազմակերպություններու համար աշխատած եմ, մանավանդ Դիտրոյթ քաղաքի բարելավման գործին մեջ, 10 տարի կանանց քլինիկի մեջ աշխատած եմ: Նյու Յորք տեղափոխվելե ետք հետաքրքրությունս դեպի հայ գաղութը ավելի մեծցավ, որովհետեւ անիկա ավելի ազդու դեր ուներ, քան Դիտրոյթի գաղութը, շփումները արտաքին աշխարհին հետ ավելի լայն էին: Հայ գաղութին եւ եկեղեցիին համար 3-4 տարի աշխատելե ետք որոշեցի, որ եթե պիտի շարունակեմ գործս, անպայման Հայաստանը պետք է տեսնեմ, թե ինչ է այդ, եւ ի՞նչ է պապերուս ժառանգությունը: Եկա հոս, եւ տեսա ժողովուրդիս ոգին, որ ավելի քաջ, ավելի համարձակ էր, քան սփյուռքինը:

Հայությունը հոս ավելի համարձակ էր: Թերեւս նաեւ, թե ինչպես մարդիկ կպաշտպանեին իրենց անցյալի հիշատակը, եկեղեցիները, խաչքարերը: Այդ բոլորը ինձի համար նորություն էր: 1982-ն էր: Կրնամ ըսել, որ կյանքիս մեջ մեծ դեր խաղաց Գարեգին եպիսկոպոս Ներսիսյանը, որ 1982 թվականին եւ անկե ետք ալ ինձի ամբողջ հայ երկիրը ցույց տված է՝ եւ՛ քաղաք, եւ՛ գյուղ:

Անշուշտ, այն տարիներուն անկարելի էր գործ մը տեսնել այս երկրին մեջ, բացի փոքր նվերներէ: Տուրիստի պես կուգայի-կերթայի մեր Միութեան մեջ: Նաեւ պիտի ըսեմ, որ այդ տարիներուն մեր երկիրը, Ամերիկան, չէր քաջալերեր Սովետ Միության որեւէ օգնություն ցույց տալը: Այնպես որ... կպատրաստվեի այս ժամանակներուն համար: Եթե այդքան շփում հաստատած չըլլայի Հայաստանի հետ, ինձի համար դժվար պիտի ըլլար այսօր գործ մը ընել Հայրենիքի մեջ: Եւ պիտի նշեմ, որ եթե Հայաստանը չըլլար, չեմ խորհիր, որ կմնայի հայ սփյուռքի շրջանակներուն մեջ, որովհետեւ անոր մակարդակը իմ մակարդակը չէ, եւ ես բոլորովին հետաքրքրված չէի անոնց ճաշկերույթներուն մասնակցելու:

Երբ երկրաշարժ եղավ Հայաստանի մեջ, մեր կառավարությունը քաջալերեց մեզի, որ մեծ գումարներ ծախսենք Խ. Հայաստանի մեջ: Երկրաշարժեն վերջ մեկ ու կես տարուան ընթացքին ժողովուրդը մեզի 8,5 միլիոն դոլար ուղարկած է: Ամերիկայի կառավարությունն ալ ատոր վրա 1,4 մլն. ավելցուց:

4-5 ամիս վերջ ավելի հստակ դարձավ, թե ինչ ուղղությամբ պիտի շարժինք: Հայաստանի կառավարությունը խնդրեց մեզմե ուտեստեղենի մեծ սառնարան-պահեստարաններ կառուցել Լենինականի մեջ:

Հ.- Քանի որ խոսեցիք այդ ենկայական սառնարանների կառուցման մասին, թույլ տվեք հարցնել. ի՞նչպես են այսօր իրականացվում ՀԲԸՄ-ի ծրագրերը Հայաստանում:

Պ.- Դժվարություններ ունեցած ենք. նախորդ կառավարությունը շատ դանդաղ կըշարժեր, եւ շատ անգամ ճշմարտությունը չէինք գիտնար, թե ի՞նչ էր դանդաղության պատճառը: Անցյալ տարվա հունիսին նախագիծը պատրաստ էր, շինարարական ընկերության հետ պայմանագիր կնքած էինք, սակայն կառույցին հիմքը, որ հայկական կողմը պիտի կառուցեր, օգոստոսին տակավին կառուցել սկսած չէին:

Ամեն շաբաթ, ամեն ամիս պաշտոնյաներուն «կհետապնդեինք»: Միայն այդպես բան մը տեղեն կարելի էր շարժել: Բարեբախտաբար, նոյեմբերին սկսան կառուցել:

Պիտի ըսեմ, որ ներկա իշխանություններուն հետ շատ ավելի դյուրին է աշխատիլ: Եթե անոնց հարցում մը տաս, ճշմարիտ պատասխանը կստանաս: Թերեւս պատասխանը չհավնիս, բայց միայն ատիկա կըսպասեմ: Եթե գիտես հարցը ի՞նչ է, կրնաս լուծումը գտնել: Երկրորդ մեր (ծրագիրը) փլաստիկ վիրաբուժության կեդրոնի կառուցումն է: Շենք մը գտած էինք հիվանդանոցեն ներս, բայց պարզվեցավ, որ ան հարմար չէ: Ստիպված ենք նոր հիվանդանոց մը փնտրելու: Կրնա ըլլալ, որ Միքայելյանի հաստատության մեջ այդ կեդրոնը հիմնադրենք: Արդեն 11 բժիշկ եւ բուժքույրեր Յեյլի համալսարանի մեջ դասընթացքներու կհետեւին: Նոր սարքավորումներ եւ գործիքներ պիտի ուղարկենք:

Երրորդ ծրագիրը՝ Համալսարանի հիմնադրումն է Երեւանի մեջ: Սկզբնական շրջանի մեջ անիկա երկու հիմնական ուղղություն պիտի ունենա՝ *ինժեներինգ* եւ *մենեջմենթ*:

Սեպտեմբերին առաջին ուսանողները կսկսին անգլերենի դասերը:

Չորրորդ ծրագիր մըն ալ կա՝ ամերիկացի մասնագետներու հրավիրումը հոս գյուղատնտեսության զարգացման մեջ օգնություն ցույց տալու համար:

Հ.- ՀԲԸՄ-ը Երեւանում ունի իր ներկայացուցչությունը: Չի՞ նախատեսվում արդյոք ապագայում հիմնել ՀԲԸՄ-ի Հայաստանի մասնաճյուղ:

Պ.- Հորս փափագն է՝ հոս մասնաճյուղ մը ունենալ: Սակայն տակավին պատրաստ չենք նման մասնաճյուղ մը ունենալու այժմ, որովհետեւ պիտի ըլլան բազմաթիվ անդամներ, եւ անոնցմե յուրաքանչյուրը՝ իր կարիքներով: Այդ բոլոր կարիքները չենք կրնար գոհացնել:

Պետք է ընդունինք, որ մեծ տարբերություն կա Բարեգործականի աշխատանքին եւ նպատակներու մեջ հոս եւ սփյուռքի տարածքին:

Մեր հիմնական նպատակը հոն, սփյուռքի մեջ, հայը հայ պահելն է, իսկ հոս՝ նոր երկիր ստեղծելը, որ կենթադրե շատ մեծ ծրագրեր:

Հ.- Ի՞նչ եք մտածում Հայաստանի ապագայի մասին:

Պ.- Վստահ եմ, որ Գորբաչովին օրերը համրված են, վստահ եմ նաեւ, որ Խորհրդային Միության օրերն ալ համրված են: Օր մը այս երկիրը պիտի կազմալուծվի, եւ քանի մը դժվար տարիներ պիտի անցունենք: Եթե պատերազմ չըլլա, մյուս հարցերը կլուծվին:

Հ.- Ներեցեք ընդհատելու համար. պատերազմ ասելով, ու՞մ հետ ի նկատի ունեք:

Պ.- Ադրբեջանը, թերեւս Մոսկվան ...

Հայաստանի տնտեսությունը կզորանա, եթե մարդ ազատ ըլլա գործ մը սկսելու: Անցյալի համեմատ հիմա արդեն շատ ազատ է, բայց տակավին Մոսկվայի օրենքները ի զորու կմնան Հայաստանի մեջ:

Հ.- Ուրեմն ակնհա՞յտ է անկախության անհրաժեշտությունը:

Պ.- Կթվի թե այդպես պիտի ըլլա, որովհետեւ ուրիշ միջոց չեմ տեսներ, ոչ մեկ հանրապետություն չուզեր ուրիշին հոգը քաշել:

Հ.- Ո՞րն է ձեր կարծիքով Սփյուռքի դերը Հայաստանի հզորացման գործում:

Պ.- Սփյուռքը միլիարդներ չունի Հայաստանի բոլոր հարցերը լուծելու համար: *Էքսփերտիզը* պետք է ըլլա Սփյուռքի հիմնական օգնությունը Հայաստանին:

Նախապես շատ մասնագետներ կուգային, եւ հուսախաբ կվերադառնային, որովհետեւ ոչ մեկը չէր ըսեր, թե ինչպես օգտագործեին իրենց ուժերը: Բայց այսօր այդպես չէ:

Անոնք շատ ուրախ են հիմա լսելու, որ տարբեր կառավարական գրասենյակներ պատրաստ են իրենց եւս աշխատանքի ընդունելու Հայաստանի մեջ: Ավելի մեծ թիվով մասնագետներ պիտի գան՝ հազարներ:

Հ.- Ի՞նչ եք սիրում անել ազատ ժամանակ:

Պ.- Օրվա մեջ կաշխատիմ 12 ժամ, շաբաթվա երեք օրը՝ գրասենյակին մեջ, մնացածն ալ՝ տունը, ֆաքսով:

Հետաքրքրական ֆիլմեր կսիրեմ դիտել, տարբեր պատմություններ կարդալ: Զեկուցումներ կգրեմ, առաջինը՝ 88-ի հունիսին գրած եմ եւ անիկա Հայաստանի կացության մասին էր:

Այդ առաջին զեկուցումս հոս չհրապարակեցի, միայն որոշ ընկերներուս ցույց տվի: Իսկ հիմա, ինչպես կտեսնինք, ժամանակները ո՞րքան փոխված են... □

Բացում ՅԲԸՄ. Լաթաքիոյ Նորակառոյց սրահին

Լաթաքիոյ փոքրաթիւ հայ գաղութը, իր բոլոր մանկիկներով, խանդավառ օր մը ապրեցաւ ուրբաթ օրը, վկայ դառնալով ՅԲԸ Միութեան նորակառոյց սրահին բացման հանդիսաւոր արարողութեան:

Լաթաքիոյ բարեգործականի մասնաճիւղին 65-ամեայ պատմութեան կարեւորագոյն իրագործումներէն մին եղող սոյն կառոյցին պաշտօնական բացումին հրաւիրուած էր Բերիոյ թեմի հայոց առաջնորդ Սուրէն արք. Գաթարոյեան (Հալէպէն):

Արդարեւ, մարտ 22-ի երեկոյեան, խանդավառ ժողովուրդին ծափողջոյններուն մէջ, Սուրէն արք. նախ կտրեց կեդրոնին մուտքի ժապաւէնը, ապա առաջնորդուեցաւ նորաշարդար հանդիսասրահը, ուր տեղի ունեցաւ գեղարուեստական խնամուած յայտագիր մը, շուրջ 300 հայերու ներկայութեան:

ՅԲԸՄ-ի Լաթաքիոյ մասնաճիւղին անունով բժ. Խաչիկ Թօփալեանի բարիգալըստեան բացման խօսքէն ետք (արաբերէն), հանդիսավար՝ Յակոբ Ադամեան ոգեկոչեց միութեան հիմնադիր Պօղոս Նուպար փաշայի յիշատակը, շեշտը դնելով յատկապէս՝ 1500 հոգինոց փոքրաթիւ գաղութի մը կողմէ կառուցուած սրահին անհրաժեշտութեան ու բերելիք նպաստին վըրայ:

Պատրաստուած գեղարուեստական յայտագիրը (երգ-նուագ-ասմունք) իրագործուեցաւ ՅԲԸՄ-ի Լաթաքիոյ երիտասարդաց բաժնին կողմէ, աջակցութեամբ՝ Հալէպէն ժամանած միութենական իրենց ընկերներուն:

Տոքթ. Գրիգոր Ատանալեան, Թէքէեան մշակ. միութեան անունով ողջունեց Լաթաքիոյ համայնքի կոհողութեան ոգին ու վեր առաւ սփիւռքի տարածքին ՅԲԸՄ-ի մատուցած ծառայութիւնները՝ կենդանի պահելու մեր առհաւական արժէքները, հայ մշակոյթն ու հայկական տեսլականը: Ան դիտել տուաւ, թէ անցեալի իր հարուստ փորձով ու նպատակային կարողութիւններով՝ ՅԲԸՄ մեծ դեր ունի կատարելիք հայակերտման եւ ազգային մեր իրաւունքներու ձեռքբերման գործընթացին մէջ:

Յրայր Մուրատեան, ՅԵԸ-ի գործադիր ատենապետը, «Սուրիահայ իրականութեան մէջ ամրակուռ լաստ մը» նկատեց նորակառոյց սրահը:

Յանդիսութեան նախագահը ՅԲԸՄ-ի Սուրիոյ շրջ. վարչութեան ատենապետ բժ. Միքայէլ Տիմիճեան առաւելաբար ընդգծեց սփիւռքահայ կառոյցներու բերած նպաստը ու այդ ուղղութեամբ ՅԲԸՄ-ի անսակարկելի ներդրումները:

Վերջին խօսք առնողը եղաւ թեմակալ առաջնորդ Սուրէն արք. Գաթարոյեան, որ վերառաւ ՅԲԸՄ-ի դպրոցաշինական, մշակութային եւ ընկերային ծառայութեանց 85-ամեայ աշխատանքը, շեշտելով յատկապէս թէ ան նիւթը կոհեց՝ շահելու համար ոգեղէնը, անժամանցելին:

Երգուեցան ազգային երգեր, ողջոյնի խօսքերով ելոյթ ունեցան Լաթաքիոյ ազգայիններէն՝ Երջանիկ Կարպուշեան եւ բժ. Թորոս Թորանեան (Հալէպէն), մինչ կատարուած նուիրատուութիւններէն գոյացաւ շուրջ 90 հազար սուրիական ոսկիի գումար մը:

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.@

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ՎԻՃԱԿԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ

Տեղահանության ժամանակ հայերից բռնագրաված եկեղեցիները մզկիթների են վերածվում պատմական Հայաստանում

ԱՐՄԵՆ ԱՐՈՅԱՆ

Տարբեր ազգեր դարեր շարունակ մեծ ջանքեր են գործադրել լավագույն ձեւով կառուցել իրենց սրբատեղիները: Հայ ճարտարապետները, վարպետ քարտաշներն ու

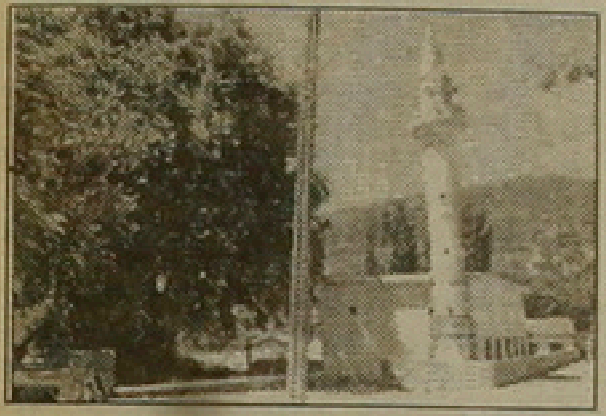

Բիթիասում (Մուսա լեռան հյուսիսարեւելքում) գտնվող Հայ բողոքականների եկեղեցին կառուցվել է 1881 թվականին Հայր Հաջի Մանուկ Նիկողոսյանի հովվության շրջանում: Ձախ կողմում երեւացող սոսին տնկված է եղել եկեղեցու հիմնադրման արարողության ժամանակ: 1915-ին Բիթիասից 64 այլ ընտանիքների հետ միասին եկեղեցու քահանան՝ հայր Հարություն Նոխուդյանը (հետագայում Սերյան) նույնպես տեղահանվել է: Մինչդեռ հայր Տիգրան Անդրեասյանը, որն այդ ժամանակ Զեյթունից էր աքսորված, Մուսա լեռան հերոսամարտի անվեհեր մարտիկներից մեկը դառնալով, հետագայում «անմահացել» է Ֆրանց Վերֆելի հայտնի վեպում: 20-30-ական թվականներին Անդրեասյանը վերադարձել է որպես քահանա պաշտոնավարելու այս եկեղեցում: Հայր Կարապետ Թիլքյանը, որն այժմ ապրում է Էնսինոյում (Կալիֆոռնիա) սիրով է հիշում 1936 թվականին՝ այս եկեղեցու վերջին քահանա Հայր Արամ Հատիտյանի (բնիկ այնթապցի) ձեռնադրման տպավորիչ արարողությունը:

արհեստավորները նույնպես մեծ հպարտությամբ են կառուցել եւ պահպանել իրենց եկեղեցիները Օսմանյան կայսրության ամբողջ տարածքում: Դա այնքան էլ հեշտ գործ չէր, քանի որ իշխանությունների կողմից գրավոր թույլտվություն ձեռք բերելը չափազանց դժվար է եղել:

Տեղադրված լինելով գյուղի կամ քաղաքի աչքի ընկնող վայրերում, հայկական եկեղեցիները, որոնք գտնվում են արեւելյան եւ հարավ արեւելյան Թուրքիայում, չափազանց կարեւոր արժեք են ներկայա-

Սուրբ Իմաստություն (սուրբ Սոֆիա) եկեղեցին Տարսոնում, որը համարվում է Պողոս Առաքյալի ծննդավայրը: Այժմ մզկիթի վերածված այս եկեղեցում, 1199 թվականին, պապ Կելեստինոս 3-րդի ներկայացուցիչ՝ Մայնցի (Գերմանիա) Արքեպիսկոպոսի եւ կաթողիկոս Գրիգոր Զ. Ապիրատի ձեռամբ թագադրվել է Լեւոն Ա-ը՝ Կիլիկիայի առաջին հայ թագավորը:

ցնում այսօր: Տեղացի թուրք կամ քուրդ բնակիչների համար, դրանք մի մասն են կազմում այն ճարտարապետական ժառանգության, որ հայերը թողել են, ապրելով այդ տարածքում մինչեւ առաջին համաշխարհային պատերազմի կոտորածները: Փաստորեն դրանք «այդ ժամանակվա պրոբլեմների» արդյունք են, ինչպես սիրում են շատ հաճախ կրկնել տեղացիները:

Թուրքիա կատարած իմ չորս այցելությունների ժամանակ, ես միշտ [illegible] տեղացիներին, որ ինձ ուղեկցեն պատմական մի ինչ-որ կառույց եւ ամեն անգամ նրանք ինձ տարել են ցույց տալու գյուղի կամ քաղաքի եկեղեցին:

Այդ եկեղեցիները կամ լքված վիճակում եմ գտել եւ նկատել, որ դրա սրբատաշ քարերն օգտագործվել են շատ հաճախ ուրիշ կառույցների մեջ, կամ էլ փոխակերպված՝ մզկիթի: Երբեմն այն կինոթատրոնի է վերածված եղել, կամ գործարանի, կամ էլ պարզապես պահեստի:

Հայկական հայրենակցական ընկերությունների կողմից հրատարակված նկարազարդ ալբոմներում ճշգրիտ տեղեկություններ են տրված պատմական Հայաստանի տարածքում գտնվող այդպիսի հարյուրավոր եկեղեցիների մասին: Պատմաճարտարապետական այդ կառույցների մնացորդներին կարելի է հանդիպել Խարբերդում, Արաբկիրում, Մուշում, Մարաշում եւ այլուր:

Եկեղեցիները մզկիթների վերածելիս թուրք ճարտարապետներին առիպված են եղել լուծելու մի շարք խնդիրներ: Բանն այն է, որ հայկական եկեղեցու ավագը միշտ նայում է արեւելք, մինչդեռ մզկիթների միհրաբները՝ ըստ իսլամական կրոնի, պետք է դեպի հարավ նայեն, այսինքն՝ դեպի Մեքքա: Ուստի մզկիթ դառնալու համար եկեղեցին պետք է «կողքի

Նիվիպում (Այնթապի մոտ) գտնվող սուրբ Աստվածածին եկեղեցին, որն անվթար է մնացել: Սակայն ձախ կողմում նկատելի են անավարտ մինարեթի հիմքերը:

շրջվի»: Եկեղեցու գլխավոր մուտքը կամ դառնում է կողքի՝ երկրորդական մուտք, կամ էլ երբեմն ցեմենտով ու քարով ամբողջովին փակվում: Եկեղեցու հյուսիսային մասում գործող կողքի մուտքը սովորաբար համարվում է մզկիթի գլխավոր մուտքը: Մյուս կողմից մինարեթներ ավելացնելու դեպքում էլ քիչ է ուշադրություն դարձվում քարերի որակին կամ գույնին: Որմնադիրների կոպիտ աշխատանքի շնորհիվ շատ հաճախ գունավոր աղյուսներ են հայտնվում շարվածքում, որոնք բոլորովին չեն համապատասխանում հայկական ճարտարապետության բարձր մակարդակին:

Ես հանդիպել եմ մի շարք զարգացած թուրքերի, զրուցել նրանց հետ եւ պարզել, որ նրանք բացասաբար են վերաբերվում այս փոփոխություններին: Նրանց կարծիքով, եկեղեցու վրա մինարեթներ ավելացնելով, մզկիթ կառուցելը էժան միջոց է: Դա «մշակութային ցեղասպանություն» է, ասում են նրանք, երկրում առանց այն էլ բավականաչափ մզկիթներ կան, որոնցում հավատացյալների թիվը այնքան էլ մեծ չէ: Նրանց ասելով, պետք է նախընտրելի հայկական եկեղեցիները վերականգնված տեսնել որպես թանգարաններ: Առաջնորդվելով այս նույն ոգով, Ուրֆայում (պատմական Եդեսիա) գտնվող սուրբ Աստվածածին եկեղեցու մզկիթի վերածումը հաջողությամբ կանխվել է քինի հայերի ենթադրի կողմից: Այդ եկեղեցին հիմնադրված է եղել շատ վաղուց, դեռ այն ժամանակ, երբ Թադեոս առաքյալը հայերին քարոզում էր քրիստոնյա դառնալ:

Սակայն այժմ, մահմեդական ֆունդամենտալիզմի զարթոնքի պայմաններում, հայկական եկեղեցիների պահպանումը առավել դժվար իրագործելի խնդիր է դառնում: Լրատու գործակալությունների վերջին հաղորդումների համաձայն, ներկայումս Թուրքիայում գործում են 62 000 մզկիթ: Յուրաքանչյուր տարի այնտեղ կառուցվում են 1500 նոր մզկիթ, դրանցից շատերը՝ նախկին հայկական եկեղեցիների վրա:

Գործող միջազգային օրենքը պահանջում է, որ բոլոր թուրքերն առնվազն նյութական հատուցում կատարեն բռնագրավյալ կալվածների դիմաց: Նրանք, սակայն այն վարկածն են հանկերգում, թե այդ տարածություններն *Էմլեքի Միրասին*, այսինքն «լքված կալվածքներ» են: Մի բացատրություն, որը շատ «հարմար» է, քանի որ բացառում է ամեն մի նշում հայերի բռնի տեղահանության մասին, երբ նրանք ստիպված էին իրենց ետեւում թողնել ոչ միայն եկեղեցիները, այլ նաեւ իրենց սեփական տները:

Աշխարհում խաղաղության ամրապնդումով ակնկալում ենք, որ Միացյալ Ազգերի համապատասխան կազմակերպությունները ձեռնամուխ կլինեն դադարեցնելու եկեղեցիները մզկիթների վերածելու այս գործը, եւ կփորձեն վերադարձնել մեզ մեր նախկին եկեղեցիները:

Armenian International Magazine
մարտ 1991

Այնթապում (Գազիանթեպ) գտնվող սուրբ Աստվածածին եկեղեցին հավանաբար ամբողջ Անատոլիայում ամենամեծ սրբատեղին է, որ հայերը տեղահանվելիս «ժառանգություն» են թողել թուրքերին: Ստամբուլի Ներսես պատրիարքի խնդրանքով այն նախագծված է եղել պալատական ճարտարապետների հայտնի ընտանիքից սերած Սարգիս բեյ Պալյանի կողմից: Կիլիկիայի Մայր Աթոռի երջանկահիշատակ կաթողիկոս՝ Տ. Տ. Բաբկեն Կյուլեսերյանը իր հուշերում նկարագրում է, թե ինչպես երիտասարդ դպիր եղած ժամանակ, հետաքրքրությամբ եւ հիացմունքով հետեւել այդ եկեղեցու հիմնադրման աշխատանքներին՝ 1876 թվականին: Մոտ 35 մետր բարձրություն ունեցող այդ հիանալի կառույցի շինարարությունը 18 տարի է տեւել եւ ավարտվել 1894-ին: Ծախսվել է ընդ-հանուր առմամբ մոտ 10 000 օսմանյան ոսկի (այդ ժամանակվա հաշվումներով՝ 44 000 դոլլար):

Տաճարի շինարարությանը մասնակցել են Նիկողոս Աղա Նազարեթյանը՝ որպես կառավարիչ, Ուստա Սարգիս Գաղեհճյանը՝ որպես գլխավոր ճարտարապետ, եւ Գյուլդալ-յան ընտանիքի անդամները՝ որպես որմնադիր-քարտաշներ:

Նախքան մզկիթի վերածվելը սուրբ Աստվածածին եկեղեցին մոտ 50 տարի ծառայել է որպես բանտ:

Կարս Բազարի (Կադիրլի՝ Սիսի մոտ) մայր եկեղեցին, որը մզկիթի է վերածված, բայց չի գործում եւ անմխիթար վիճակում է:

Այժմյան Ֆուլֆուլը մզկիթը, որը նախկինում Ուրֆայի Հայ Բողոքականների եկեղեցին էր՝ նկարված կողքից: Եկեղեցու հիմնադիր քահանան է եղել հայր Հակոբ Աբուհայաթյանը, որը 1877-ին շրջագայություն է մեկնել դեպի Շվեյցարիա եւ Գերմանիա, որտեղ նրան հաջողվել է հավաքել 25 000 մարկ՝ եկեղեցու շինարարության համար: 1000 մարկ նվիրել է ինքը՝ Վիլհելմ առաջին կայսրը: Մի տարի տեւած կառավարական ձեւակերպություններից հետո, հավանություն ձեռք բերելով, ձեռնամուխ է լինում նախագծերը պատրաստելու, բանվորներին վարձելու եւ քարտաշներին վերահսկելու աշխատանքներին: 1880 թվականին կառույցն ավարտվում է: Հայր Էֆրաիմ Ճոնպլյանը, որի հուշագրությունների գիրքը վերջերս հրատարակվեց, եկեղեցու վերջին քահանան է եղել նախքան հայերի կանգվածային տեղահանությունը Ուրֆայից՝ 1921 թվին:

digitised by A.R.A.R.@

Թուրքական մամուլ

Թուրքական մամուլ

Կոմունիզմը կատակում է

«*Հյուրրիյեթ*»ն իր էջերում հատուկ սյունակ է հատկացնում թուրքական մամուլի լավագույն հրապարակախոսություններին: Անա, ապրիլի 28-ի համարում վերոհիշյալ սյունակում տեղ է գտել Թեոման Էրելի «*Կոմունիզմը կատակում է*» վերնագրով հոդվածը, որն արտատպել է «*Բուգյուն*» թերթից: Հոդվածն արտաքուստ վերաբերում է Ադրբեջանի նախարարների խորհրդի նախագահ Հասան Հասանովին, իրականում սակայն դա արտահայտում է Թուրքիայի մոտեցումները Ադրբեջանի հետ համագործակցության հարցում և մասնակի գաղափար է տալիս մեզ տվյալ հարցի հանդեպ թուրքական դիրքորոշումը պարզաբանելու համար: Գաղտնիք չէ, որ Թուրքիան ցանկանում է իր դիրքերն ամրացնել ինչպես Ադրբեջանում, այնպես էլ միութենական թուրքալեզու այլ հանրապետություններում: Սակայն, քաջ գիտենալով, որ ճանապարհը դեպի վերոհիշյալ հանրապետություններ առայժմ անցնում է Կրեմլով, հետևաբար Թուրքիան տվյալ հարցում ցուցաբերում է չափազանց մեծ զգայնություն: Օգտվելով հանդերձ Խորհրդային Միության ընձեռած մերձեցման հնարավորություններից, փորձում է իր նպատակն իրականացնել հենց Կրեմլի միջոցով: Թուրգութ Օզալի Մոսկվա կատարած այցի ժամանակ Ղազախստանի և Ադրբեջանի հետ կնքված երկկողմանի պայմանագրերը ցույց են տալիս, որ դա նրան հաջողում է: Այնուամենայնիվ, միութենական թուրքալեզու հանրապետությունների հանդեպ Թուրքիայի մոտեցումն ունի բավականին հետաքրքրական մի առանձնահատկություն: Տվյալ հանրապետություններ ներթափանցելու գործում շեշտը թուրքական վարչակարգի կողմից դրվում է մշակութային կապերի վրա, ընդ որում վարչակարգը հույսը կապում է ոչ թե հանրապետությունների ղեկավարների, այլ նրանց ժողովուրդների հետ: Այլ կերպ ասած, Թուրքիան տվյալ ղեկավարների հանդեպ անվստահություն է դրսևորում, տեղյակ լինելով նրանց Մոսկվայի կոմունիստական ռեժիմի հետ յուրատեսակ հարաբերություններին: Օրինակ, «*Հյուրրիյեթ*»ը մարտի 18-ի համարում, անդրադառնալով պրեզիդենտ Թուրգութ Օզալի Բաքու կատարած այցին, ազերի ժողովրդի հասցեին ջերմ խոսքեր շռայլելով հանդերձ, Մութալիբովի մասին գրում էր. «*Նրա երկու խոսքից մեկը փողն է: Անընդհատ փողի անուն է տալիս*»: Այդ առումով հետաքրքրական է նաև Թեոման Էրելի հոդվածը: Ստորև այն ներկայացնում ենք ձեր ուշադրությանը:

Յ. ՉԱՔՐՅԱՆ

«*ԲՈՒԳՅՈՒՆ*» - Ադրբեջանի նախարարների խորհրդի նախագահ Հասան Ազիզ Օղլի Հասանովը բավականին կատակասեր և շաղլիկ մի անձնավորություն է, մասնագիտությամբ շինարար ինժեներ: Նա արտաքնապես հիշեցնում է Սուլեյման Դեմիրելին («Ճշմարիտ ուղի» կուսակցության գլխավոր նախագահ): Այն փոքրիկ տարբերությամբ, որ Հասանովը կարողանում է հեշտությամբ հեգնել ինքն իրեն ու իր սեփական գաղափարախոսությունը: Ըստ Հասանովի, կոմունիզմը դեռ մնում է որպես լավագույն գաղափարախոսություն, սակայն իրեն չի արդարացնում, երբ ծնոտներդ ծալած նստում ես, սպասում ես, թե ով քեզ կկերակրի: Նրա կարծիքով Գորբաչովը խելացի մարդ է, բայց չգիտի, թե դեռ ինչքան ժամանակ կմնա իր զբաղեցրած պաշտոնում և գաղափար չունի, թե իրարանցումները երկրում երբ կավարտվեն: Հանդիպման ժամանակ ես նրան հիշեցրի, որ ըստ Մոսկվայի տվյալների՝ Ադրբեջանը, ունենալով ԽՍՀՄ-ի հետ առևտրի բացասական բալանս, պարտք է կենտրոնին:

Նա պատասխանեց. «*Ոչ, այդպես չէ: Մենք 6 միլիարդի ապրանք ենք տալիս կենտրոնին, իսկ փոխարենը ստանում ենք 4 միլիարդի: Փաստորեն 2 միլիարդ ռուբլի վարկ ենք տալիս: Այս տվյալները գաղտնի էր պահվում, սակայն «պերեստրոյկայի» շնորհիվ հնարավոր դարձավ բացահայտել դրանք*:

Նախագահը պատմեց, որ Ադրբեջանը, գաղափար չունենալով համաշխարհային առևտրի և միջազգային գների մասին, միշտ խաբվել է: Նա որպես օրինակ ընրբեց սեղանին դրված հանդեսը՝ ասելով. «*Ներքադրենք ռուսներն այս հանդեսը մեզ ուզում են վաճառել 10 դոլլարով: Եւ քանի որ հանդեսի կազմի վրա կա մեկ կնոջ նկար, ապա ես նրան վճարում եմ 15 դոլլար*»: Իսկապես, Ադրբեջանը «քաշվելով», խաբվելով մղվել է դեպի անօրինականության և միակողմանիության գիրկը: Հաշվի առնելով մերկ կնոջ նկարի պատճառով 10 դոլլար արժողությամբ հանդեսին 15 դոլլար վճարելու նախագահի պատրաստակամությունը, կարող ենք ենթադրել, որ տվյալ գործում դեր են խաղացել նաև ղեկավարներին տրամադրվող թեթևաբարո կանայք:

Ադրբեջանը հույս ունի Թուրքիայի անձնազոհության ու նրա կապիտալ ներդրումների շնորհիվ արտաքին աշխարհ դուրս գալ: Մոսկվայի դեմ օգտագործում է Օզալի և Թուրքիայի խաղաքարտերը: Ադրբեջանը փոխարենը խոստանում է օժանդակել, որպեսզի 300 միլիոնանոց բնակչության խորհրդային շուկան բացվի Թուրքիայի առաջ: Սակայն մեր կառավարությունն ու գործարար շրջանների ներկայացուցիչները լավատեսորեն չեն տրամադրված: Կենտրոնը թեկուզ ուժով և խաբեությամբ ձեռք է գցել Ադրբեջանի նավթին ու բամբակին: Այդ իսկ պատճառով եղբայրական Ադրբեջանը մեզ վճարելու վալյուտա չունի: □

ՈՉ՝ ՔՐԴԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆԸ ԵՒ ՆԱԵՒ ԱԶԵՐԻՆԵՐԻՆ ՈՒ ՏԱՋԻԿՆԵՐԻՆ

ասում են թուրք ընդդիմադիրները

«*ՄԻԼԼԻՅԵԹ*» - *ապրիլի 21*

Իրաքում քրդական գոտու ստեղծման պրեզիդենտ Օզալի առաջարկությունը լայնորեն է քննարկվում թուրքական մամուլում: Հատկապես արտահայտվում են այդ առաջարկության ընդդիմախոսները: Նրանցից է վարչապետ Աքբուլութը: Նա հայտնել է, թե կողմնակից է Իրաքի հողային ամբողջականության պահպանմանը: Այսպիսի տեսակետ է պաշտպանում ընդդիմադիր ճակատի պարագլուխներից Սուլեյման Դեմիրելը:

ծաղրանկարը՝ «Կանար անշենեծ»

Ճանաչված քաղաքական մեկնաբան Մեհմեդ Ալի Բիրանդը ևս անդրադառնալով նույն հարցին վստահ է, որ «առժամյա» քրդական բնակավայրերը առաջիկայում կվերածվեն քրդական ինքնավարության շրջանի: Նա խոստովանում է սակայն, որ Թուրքիան այլ ելք չուներ. ոչ կարող էր բազմահազար ապաստանյալներին բավարար սննդամթերք հայթայթել, ոչ էլ նրանց պարտադրել ետ վերադառնալ:

Թուրք լրագրողը Իրաքի ներկայի պատկերը հավանական հեռանկար է նկատում նաև Թուրքիայի համար: Նա ասում է, թե եթե քրդական հարցում նկուն մոտեցում չցուցաբերվի ու եթե շարունակվի ճնշման քաղաքականությունը, հետզհետե ներսից ու դրսից նեցուկ է գտնելու Իրաքի կարգադրությունը Թուրքիայում ևս կիրառելու գաղափարը:

Մ. Ա. Բիրանդը բացասական է համարում նաև այս հարցում թուրք-իրաքյան հարաբերությունների լարումը, որի հետևանքով Թուրքիան կկորցնի Իրաքի վերաշինության գործում մասնակցելու հավանականությունը:

Թուրքիայի նախկին պրեզիդենտ զորավար Էվրենը ևս լուրջ նախազգուշություն է ուղղել երկրի իշխանություններին, նրանց հրավիրելով աչալուրջ լինելու քրդական գաղթականների հարցում: Նա համաձայն չէ, որ Թուրքիան խառնվի հարցին: Էվրենին վրդովում է թուրք գաղթականներից քրդական պետություն ստեղծելու հավանականությունը: Նա ասում է. «*Եվրոպայից հնչում են քրդական պետություն ստեղծելու ձայներ: Պետք է արգելել դա: ... Օզալին ասացի, որ մենք մենակ պետք չէ միջամուխ լինենք հարցին. նույնիսկ ասացի, թե Իրանի հետ միասին պետք է ճնշում բանեցնենք Իրաքի վրա, որպեսզի գաղթականները իրենց երկիրը վերադառնան*»:

Զորավար Էվրենը սխալ է համարում նաև թուրք պարագլուխ Թալաբանիի հետ Անկարայում կատարված հանդիպումները: Էվրենը չի մարսել նաև 1988-ի գաղթականներին: Նա շարունակում է դժգոհություն արտահայտել առանց քողարկման. «*սահմանից փրկվողը մեզ է դիմում*,- ասում է նա ու ավելացնում.- *վաղը ազնիվները, տաջիկներն ու դեռ ուրիշներ էլ կգան. չենք կարող վերջ դնել սրան*»:

Էվրենը օգտակար է համարում, որ 1988-ից ի վեր Թուրքիայում մնացած քրդերն էլ նոր հոսանքի հետ ուղարկվեն Իրաք, որպեսզի չկորցնեն իրենց տները:

«*ՄԻԼԼԻՅԵԹ*», *ապրիլի 23*

Այս համարում Հասան Բուլուրը «*Դեպի Մեր*» հոդվածում անդրադառնում է դաշնագիրը վերակենդանացնելու փորձին: Ասում է, թե Երախտագիտարանի հակաթուրք նյութում, «Իսթանբուլի» տեղ «Կոստանդնուպոլիս» անվան գործածությունը պարզ մի սխալի հետևանք չէ. դա գիտակցաբար ընտրվել է Բյուզանդիայի հազարամյա երազը փայփայողների կողմից: Նա ավելացնում է, թե միշտ է թափվում անցյալում վրիպած առիթը ձեռք բերելու ու տարբեր խաղերով նույն նպատակին հասնելու: Թուրք լրագրողը հավանական է համարում, որ Թուրքիայի հարավ-արևելյան շրջանի համար պատրաստված սցենարի մի օրինակն էլ գրվի արևելքում, հայերի համար: Ընդունելով Լոզանի դաշնագրի դեմ ծրագրված դավադրության գոյությունը, հրավիրում է պատրաստ լինել Թուրքիայի հանրապետության դեմ ուղղված հավանական քայլերին: □

ԱՆԿԱՐԱ Կ'ՈՒԶԷ ԼՈՒԾԵԼ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

Նախորդ համարում անդրադարձել էինք Ապրիլի 24-ի վերաբերյալ «Հյուրրիյեթի» հրապարակումներին: Թերթը հաջորդ համարներում շարունակում է այդ թեման:

«*Հիւրրիյէթ*» ապրիլի 24-ի թիւէն ետք, յաջորդ օրն ալ կը շարունակէ խօսիլ Հայերու ցեղասպանութեան յիշատակի օրուան եւ հայեւթուրք յարաբերութիւններու յետագայ ծրագիրներու մասին:

Ա. էջին վրայ մեծատառ խորագրուած է՝ «**Ապրիլ 24-ի տարելիցին ներդրումներու ծրար մը առաջարկեցինք Երեւանին: Բարեկամական ձեռք Հայաստանին**», յետոյ ներսի էջերուն մէջ «**Հայաստանին թըրքական օժանդակութիւն**» խորագիրով կ'ըսուի թէ Թուրքիա գործի լծուած է լուծելու համար հանրապետութեան շրջանի իր մեծագոյն հարցերէն մէկը որ «հայկական խնդիրն է»:

Ապա տեղ կը տրուի երկրին ներքին նախարար Ք. Ալփթէմոչինի հետեւեալ խօսքերուն. «**Թուրքիոյ վրայով կ'ուզենք Հայաստանը աշխարհին բանալ: Թուրքիա ինչպէս Ադրբեջանի, Վրաստանի ու այլ հանրապետութիւններուն, կ'ուզէ Հայաստանի հետ եւս յարաբերութիւնները զօրացնել: Տնտեսական փոխյարաբերութիւններ առաջարկեցինք Երեւանին հաղորդակցութեան մարզին մէջ ալ ներդրումներու առաջարկներ կատարեցինք**»:

Այս միջոցներուն ետք թերթը կ'աւելցնէ թէ առաջին քայլ մը նետուած կը նկատուի ջնջելու համար տարիներու թշնամութիւնը որ Հայաստան-Ադրբեջանի բախումներով գագաթնակէտին հասած էր: Ծառաջիկայ օրերուն եթէ արգելքներ չըպատահին, Երեւանէն պատուիրակութիւն մը Անկարա պիտի երթայ:

«Հիւրրիյէթ»ի տեղեկատուութեան ամէնէն կարեւոր մասը այն է, որ տնտեսական փոխ-յարաբերութիւններու եւ օժանդակութեան, ներդրումներու առաջարկներուն հետ Թուրքիա կ'ուզէ որ վերջ տրուի ապրիլ 24-ին որպէս «Հայերու ցեղասպանութեան Օր» ոգեկոչումին: Ծատկապէս շեշտուած է այս կէտը: Թերթը կը գրէ թէ տակաւին այս մասին ոչ մէկ պատասխան ստացուած է Երեւանէն: Միայն ղեկավար դասէն դէմք մը յայտնած է թէ ներկայիս դժուար է որ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդը նման որոշում մը տայ, սակայն այնպէս կը թուի որ եթէ յառաջիկայ տարի այս յարաբերութիւնները շարունակուին, Հայաստանի կառավարութիւնը կրնայ ջնջել ապրիլ 24-ի ոգեկոչումը: Այս մասին հանդիպումները կը շարունակուին: □

ԱՆԿԱՐԱ ՀԵՏԱՔՐՔՐՈՒԹԵԱՄԲ ԿԸ ՍՊԱՍԷ ԹԷ ԻՆՉԷ՞Ր ՊԻՏԻ ՊԱՏԱՀԻՆ 24 ԱՊՐԻԼԻՆ

Ներկայացնում ենք թուրքական ազդեցիկ «Ջումհուրիյեթ» թերթի ապրիլի 24-ից առաջ արված մի հրապարակում, որ մեկնաբանել է պոլսահայ «Մարմարան»:

«Ջումհուրիյէթ»ի թղթակից Նաւէմին Ջոնգար նրէկուան թերթին մէջ Անկարայէն կը ղրկէ թղթակցութիւն մը 24 ապրիլի հաւանական զարգացումներուն մասին: Թղթակիցին միտք բանին այն է, որ այս տարուան 24 ապրիլը փորձաքար մը պիտի ըլլայ ցոյց տալու համար թէ հայերը որքա՞ն անկեղծ են Թուրքիոյ հետ բարեկամական յարաբերութիւններ հաստատելու իրենց փափաքներուն մէջ: Անկարա այս նիւթին շուրջ նշաններ պիտի սպասէ Հայաստանէն եւ Ամերիկեան կոնգրէսէն: Տրըւած ըլլալով որ Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ տնտեսական ու բարեկամական մերձեցումի մասին կը խօսուի թէ ամերիկացիներու եւ թէ հայերու կողմէ, Անկարա այն ակնկալութիւնը ունի թէ այս տարի 24 ապրիլի նշումները կը կատարուին անպաշտօն մակարդակներու վրայ եւ պետութիւնները մասնակցութիւն չեն բերեր ոգեկոչումներուն: Անկարայի ակնկալութիւնը հիմնուած է նաեւ այն իրողութեան վրայ, թէ տակաւին քանի մը օր առաջ թուրք բարձրաստիճան քաղաքագէտ մը Երեւան գնաց եւ շփումներ ունեցաւ Հայաստանի իշխանութիւններուն հետ: Այս զարգացումներէն վերջ հաւանական է որ Հայաստանի իշխանութիւնները պետական մակարդակի վրայ աւելի զգոյշ վարուին 24 ապրիլի կապակցութեամբ, տեղի չտան սուր արտայայտութիւններու, մանաւանդ որ անոնք Մոսկուայի ապագ դեսպանին հետ տեսակցելու առնեն մէկ անգամ իսկ չարտասանեցին «ցեղասպանութիւն» բառը:

«Ցեղասպանութեան» հարցը միշտ գըլխացաւ մը եղած է Թուրքիոյ արտաքին քաղաքականութեան մէջ. ուստի Երեւանի եւ Անկարայի միջեւ նոր յարաբերութիւններու հաստատումը այս մարզէն ներս նոր դարաշրջան մը կրնայ բանալ: Պէտք չէ մոռնալ որ Թուրքիա Հայաստանն ալ հրաւիրեց Սեւ Ծովեան Համաձայնութեան ծրագրէն ներս:

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու կողմէ ալ որոշ զարգացումներ կ'ակնկալուին: Անկարա վստահ է թէ այս տարի Ամերիկա պիտի չկրկնէ այն ինչ որ պատահեցաւ անցեալ տարի: Անցեալ տարի նախագահ Բուշ հայերու ի նպաստ արտայայտութիւն մը ունեցած էր: Բայց կը յիշեցնենք թէ անցեալ տարի 24 ապրիլի 75-ամեակն էր, կլոր տարեդարձ մը, եւ Բուշ մնացած էր Ամերիկայի հայերուն ճնշումներուն տակ: Այս տարի այդպիսի բան պիտի չպատահի, մանաւանդ որ Ամերիկան է որ Թուրքիոյ շարունակ կը յանձնարարէ լաւ յարաբերութիւններ մշակել հայերու հետ:

Ամերիկեան կառավարութիւնը Թուրքիոյ կը յանձնարարէ հետեւեալը. «**Ցեղասպանութեան պնդումներէն փրկուելու միակ ճամբան հայերու հետ անցեալի հարցերէն ձերբազատուած նոր դարաշրջան մը բանալն է**»: Ասոր փոխարէն Թուրքիա ալ այսուհետեւ իրաւունք պիտի ունենայ պատասխանելու. «**Մենք առաւասիկ հայերու հետ բարեկամութիւն հաստատելու ճամբուն վրայ ենք, այս պայմաններուն մէջ Սփիւռք տակն ալ այլեւս պետք չէ մնայ Հայկական Լոբբի ազդեցութեան տակ**»: □

digitised by A.R.A.R.@

ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՑ՝ ՎԱՐԴԳԵՍ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻՆ

- Օրերս Գերագույն խորհրդի նախագահի մոտ կայացած մտավորականության հավաքին Դուք եւս մասնակցել եք: Դատելով հաղորդագրությունից, մտավորականության այդ խումբը դառնալու է մշտապես գործող մարմին, կառուցվածք:

- Մշտապես գործո՞ղ՝ այո: Մարմի՞ն, կառուցվա՞ծք՝ ոչ: Նման խումբը Խորհրդարանի նախագահի՝ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի գաղափարն է եւ նա ասաց, որ խումբը

կհավաքվի նվազագույնը ամիսը մեկ, թեպետ չեն բացառվի նաեւ արտահերթ հավաքները: Դա պիտի լինի մի տեսակ ակումբ, սալոն, եթե կուզեք: Պիտի ստեղծվի խորապես մտավորական մթնոլորտ՝ բաց, ազատ, անկաշկանդ խոսակցության համար: Խորհրդարանի նախագահն ասաց, թե ինքը կարիք ունի մտավորականության հետ քննելու, եթե պետք է՝ բանավիճելու Գերագույն խորհրդում, անձնապես իր մեջ խմորվող ինչ-ինչ գաղափարներ, մտահղացումներ եւ այդ զրույցներից հետո միայն Խորհրդարան մտնել: Բնականաբար, մտավորականության ներկայացուցիչներն իրենք կարող են առաջ քաշել եւ քննարկման նյութ դարձնել ինչ-ինչ գաղափարներ:

- Այնուամենայնիվ, ստացվում է, որ պիտի զրույցներ-քննարկումներ լինեն նախապես որոշված թեմաների շուրջ: Ինչի՞ մասին խոսվեց, ասենք, առաջին հանդիպման:

- Առաջին հանդիպմա՞նը: Դա ազատ, չպլանավորված զրույց էր: Նման հավաքներ էլ պիտի լինեն, որովհետեւ կյանքը, մեր օրերի դրամատիկ իրականությունը նաեւ անսպասելի հարցեր է հրահրում: Բայց հենց այդ ազատ զրույցը հաճախ նաեւ կուրվագծի գալիք քննարկումների նյութը: Ասենք, մեր առաջին հավաքում ուրվագծվեցին մի շարք հարցեր, որ առաջիկա հավաքների նյութը կդառնան. Հայաստան-Թուրքիա հարաբերությունների հեռանկարը, լեզվի մասին օրենքի նախագիծը, Հայաստանի գիտության արմատական վերափոխման խնդիրները: Ինձ խորապես մտածված եւ ճշգրիտ է թվում խմբի ձեւավորման մոտեցումը. մտավորականների մի մասը մեր ժողովրդին քաջ ծանոթ անուններ են, մյուս մասը՝ պակաս ծանոթ, եւ տարիքով, եւ փորձով անհամեմատ երիտասարդ: Այդ միահյուսումը, կարծում եմ, լավ պտուղներ կտա: Մեր հենց առաջին հավաքը ցույց տվեց, որ պիտի ակնկալել սուր, տաք, սկզբունքային զրույցներ: Գլխավոր հարցերում միաբան լինելով, մեր մոտեցումները շատ դեպքերում տարբեր են եւ այնքան էլ քաղցր զրույցներ չեն սպասվում: Բայց, կարծում եմ, միայն նման քննարկումները կարող են օգտակար լինել: Մի խոսքով՝ կապրենք, կտեսնենք: □

ԻՍԱՀԱԿՅԱՆԻ ԱԶԱՏԱՏԵՆՉ ԵՐԳԵՐԸ

Անցյալ տարի «Արեւիկ» հրատարակչությունը լույս ընծայեց Ավետիք Իսահակյանի «Հայդուկի երգեր» բանաստեղծությունների ժողովածուն: Ի՞նչ զգացմունքներով է այսօրվա ընթերցողին հաղորդացնում այս գիրքը, ո՞րն է նրա արդիական հնչեղությունը: Պատասխանում է գրքի կազմող, առաջաբանի եւ ծանոթագրությունների հեղինակ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր ԱՎԻԿ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆԸ:

Այս երկու հարցերը կապված են իրար: Եւ ես կփորձեմ նրանց մեկ պատասխան տալ: Թե՛ ինչպես 19-րդ դարավերջին, երբ հայ ժողովուրդն իր նորագույն պատմության մեջ առաջին անգամ ելել էր ազգային-ազատագրական պայքարի, թե՛ ինչպես մեր օրերին, երբ 70-ամյա «լեթարգիկ քնից» հետո մեր ժողովուրդը կրկին ելավ ազատամարտի, «Հայդուկի երգերը» բերում են ռոմանտիկական պոեզիային այնքան բնորոշ մահու եւ կենաց պայքարի ոգի: Ազատատենչ ժողովուրդների պատմության ճակատագրական հանգույցներին երբ չի հնչում ազգային ռոմանտիզմի գաղափարով պարուրված պայքարի ոգին, ապա, Իսահակյանի խոսքերով ասած, *«Այդպիսի ժողովրդի վրա հնչում է քաղցած տխուր զանգը»*:

Մեր պայքարին անհրաժեշտ էր ռոմանտիկ մարտականություն, անհավասար ուժերի դեմ պայքարի ելնելու հավատ, օտարի ճնշումից ձերբազատվելու աներեր կամք, ահա, այս է բերում Իսահակյանի հնչեցրած ազգային ռոմանտիզմի իդեալը:

Մենք զրուցում ենք ապրիլի 24-ի նախօրեին, եւ հարց է ծագում, թե ինչ գործեր կան այս ժողովածուում, որ առնչվում են մեր ժողովրդի ողբերգությանը:

Նման ողբերգություններն ուղղակիորեն եւ անմիջապես չեն կարող արտացոլվել պոետական ոգիներում, այն էլ Իսահակյանի պես զգայուն ու քնարական պոետի ոգում: Առաջին հարվածն այնպես ահագնացուցիչ էր, որ մի երկար շրջան Իսահակյանը, ինչպես ինքն է խոստովանել, գրիչ չէր կարող ձեռքը վերցնել: Եւ միայն ժամանակ անց հնարավոր է դառնում գեղարվեստական խոսքով արձագանքել այդ դժոխային իրականությունը:

Բնորոշ են գրքում տեղ գտած *«Այս հովը մեղմիկ...»*, *«Դիր կրծքիդ տրտում...»*, *«Ձյունն է եկել, ծածկել հիմա...»*, *«Իմ տխուր սրտում գիշեր ու ցերեկ...»* բանաստեղծությունները, եւ այս շարքում կուզեի առանձնացնել *«Ասա մեզ, Եվրոպ, ո՞ւր ես շտապում...»* բանաստեղծությունը, գրված 1921 թ. Վենետիկում, մի շրջանում, երբ «քաղաքակիրթ» աշխարհի աչքի առաջ Ֆրանսիան Թուրքիային էր հանձնում պատմական Հայաստանի վերջին հողակտորի՝ Կիլիկիայի բախտը: Սա Իսահակյանի ամենացասումնալից, դառն երկերից մեկն է, որ հավետ անարգանքի սյունին է գամում հայկական ցեղասպանությունը հովանավորած պետությունների հավաքական կերպարը:

Եւ թեեւ հայդուկային պայքարի եւ մեր օրերի միջեւ ընկած պատմական հատվածում չսպիացող վերքի պես բարձրանում է ապրիլի 24-ը, սակայն հայդուկների ցուցանած դրոշը ցած չընկավ, հաստատելով այն ճշմարտությունը, որ ոչ մի բռնություն չի կարող կոտրել ազատություն տենչող ժողովրդի կամքը: Իհարկե եթե այդ կամքը հավաքական է: □

ԳՐԵՀԵՄ ԳՐԻՆԻ ՄԱՀԸ

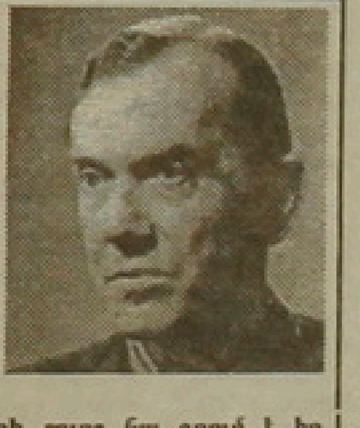

Ապրիլի 3-ին, 86 տարեկան հասակում Վիվիյում (Շվեյցարիա) իր մահկանացուն կնքեց 20-րդ դարի Անգլիայի խոշորագույն գրողներից մեկը՝ Գրեհեմ Գրինը:

Գրինը ծնվել էր 1904 թվականին: Կրթությունը ստացել էր Բերքհամստեդ դպրոցում, որի տնօրենն էր իր հայրը: Համբավ էր ձեռք բերել իր չորրորդ՝ *«Ստամբուլ տանող գնացքը»* վեպով, որը, իր կարծիքով, պատկանում է այսպես կոչված «զվարճալի» գրքերի շարքին:

1926-ին Գրինը դառնում է կաթոլիկ, իսկ 1938-ին գործուղվում է Մեքսիկա, այնտեղ կրոնական հետապնդումներն ուսումնասիրելու նպատակով: Հետագայում այդ թեմաների շուրջ նա գրում է իր *«Անօրեն ճանապարհներ»*, *«Իշխանություն եւ Փառք»* գրքերը:

Հետպատերազմյան շրջանի նրա լավագույն վեպն անկասկած կարելի է համարել *«Հարցի էությունը»* գիրքը, որի գործողությունները կատարվում են արեւմտյան Աֆրիկայում:

Մարդասեր գրողին խորթ է եղել բռնությունը, որտեղ եւ ում կողմից էլ գործադրված լինի այդ: Այս տեսակետից չափազանց ուշագրավ է նրա *«Խաղաղ ամերիկացին»* վեպը, որը ոչ միայն թարգմանվել է բազմաթիվ լեզուների, այլ նաեւ էկրանավորվել:

Գրինը հեղինակ է մոտ 60 գրքերի, որոնց թվում վեպեր, թատերգություններ, կարճ պատմվածքների ժողովածուներ եւ ճամփորդական նոթեր: Ճանաչված գործերից են *«Մեր մարդը Հավանայում»*, *«Այրված գործ»*, *«Խեղկատակները»*, *«Երրորդ անձը»* եւ այլն:

1966 թվականին Գրինը արժանացել է Պատվո ասպետի կոչման:

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ

Աղամալիեւ - Նույկին

Ադերիները ընդվզում են ռուս մտավորականության դեմ

Ինչպես տեղեկացրել էինք մեր թերթի ապրիլի 24-ի համարում, **«Նեզավիսիմայա գազետա»ն Անդրեյ Նույկինի «Որտե՞ղ էիր դու՛, ռուս մտավորականություն»** հոդվածի հրապարակումից հետո, ստացել էր Մոսկվայի ադրբեջանական հասարակայնության բողոք-նամակները՝ այն պահանջով, որ թերթն անպայման հրապարակի նաեւ ադրբեջանցիների տեսակետը: Վերջինս չուշացավ: «ՆԳ»-ի ապրիլի 20-ի համարում տպագրվեց **Ֆարհադ Աղամալիեւի «Ապրիլը» սկսած է. ո՞վ է շահում»** հոդվածը, որում անարգանքի սյունին են գամվում ոչ միայն Ա. Նույկինը, այլեւ «Ապրիլի» անդամներ Յու. Չեռնիչենկոն, Թ. Գայդարը, Վ. Օսկոցկին, ժողովրդական պատգամավորներ Գ. Ստարովոյտովան ու Զ. Բալայանը, գրողներ Գ. Էֆինն ու Հրանտ Մաթեւոսյանը:

Ըստ Աղամալիեւի, կենտրոնական մամուլում իբր անընդհատ արծարծվում է **«ինքնորոշման համար արցախահայության արդարացի պայքարի մասին»** միտքը: Իբր տպագրվող հոդվածները լի են սարսափելի տեսարաններով ու նկարագրություններով, «դեմոկրատական» մամուլի եւ կենտրոնական հեռուստատեսության միջոցով ստեղծվում է հայ ժողովրդի բազմաչարչար կերպարը, իսկ **«մյուս ժողովրդի** (ադրբեջանցիների-**խմբ.**) **դժբախտություններից երես են թեքում անտարբերության պատրվակով»**:

Վերջին օրերի իրադարձություններն ու հակահայկական գործողությունները մեկ անգամ եւս ապացուցում են, թե ում կողմն է կենտրոնը եւ ումից է պատնեշվում անտարբերության քողով: Իսկ այն, որ կենտրոնական անկախ կամ դեմոկրատական մամուլում վերջին շրջանում երբեմն տպագրվում են ճշմարտացի հոդվածներ, դեռ չի նշանակում, թե կենտրոնը բարեհաճությամբ է վերաբերվում հայերին:

Ֆ. Աղամալիեւը հոդվածում նորից բերում է այն սուտ փաստը, թե իբր հայերը Լեռնային Ղարաբաղում սկսել են հաստատվել 175 տարի առաջ, Թուրքմենչայի պայմանագրի ստորագրումից հետո, երբ հազարավոր հայեր Իրանից տեղափոխվել են Ղարաբաղ, որի պատճառով էլ այսօր նրանք մեծամասնություն են կազմում: Աղամալիեւը կոնֆլիկտի ողջ մեղքը բարդում է ԼՂԻՄ-ի 1988 թ.-ի նստաշրջանի ընդունած որոշման վրա, համարելով այն անօրինական, ամենեւին չբացատրելով, թե ո՞րն է անօրինականությունը: Հոդվածագիրը վերջում գալիս է այն եզրակացությանը, որ ինքը չտրվելով Հայաստանում խոշտանգված ադրբեջանցիների հետ կապված պատմությունների նկարագրությանը, այն հույսն է հայտնում, թե պետք է երկխոսություն սկսել երկու հանրապետությունների խելամիտ կողմերի միջեւ, հաղթահարել բաժանող պատնեշները, փնտրել միմյանց տանող ճանապարհները:

Ցավոք, հայկական կողմը արդեն քանիցս կրկնում եւ հանդես է գալիս այդ նախաձեռնությամբ, բայց անարդյունք: Աղամալիեւի հայրենակիցներն ամեն անգամ շտապում են սառեցնել բանակցությունները կամ յուղ լցնել մարած կրակի վրա:

Հ. Ա.

ԱՅՍՕՐ ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԸ ՊԱՐՏԱՊԱՆ Է

70-ականներին աղմուկ հանած «Համլետ»ի բեմադրիչը հայ թատրոնի դժվարությունների մասին

Դուք իրականացրել եք հայ եւ համաշխարհային դրամատուրգիական երկերի տասից ավելի բեմադրություններ: Առաջիկայում ի՞նչ եք ցուցադրելու հանդիսատեսին: Ի՞նչ եք խորհում հայ թատերական կյանքի ներկայիս անմխիթար դրության եւ այդ վիճակից դուրս գալու հնարավորությունների մասին,- այս հարցով դիմեցինք Հր. Ղափլանյանի անվան Երեւանի դրամատիկ թատրոնի գեղարվեստական ղեկավար, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ **ԱՐՄԵՆ ԽԱՆԴԻԿՅԱՆԻՆ**:

- Մեր թատրոնը շեքսպիրյան ավանդույթներ ունի, որոնք նորովի կշարունակվեն *«Հուլիոս Կեսար»* ներկայացման մեջ, որի փորձերը սկսել եմ: Կարծում եմ, այստեղ հանդիսատեսը կհանդիպի իր ապրած

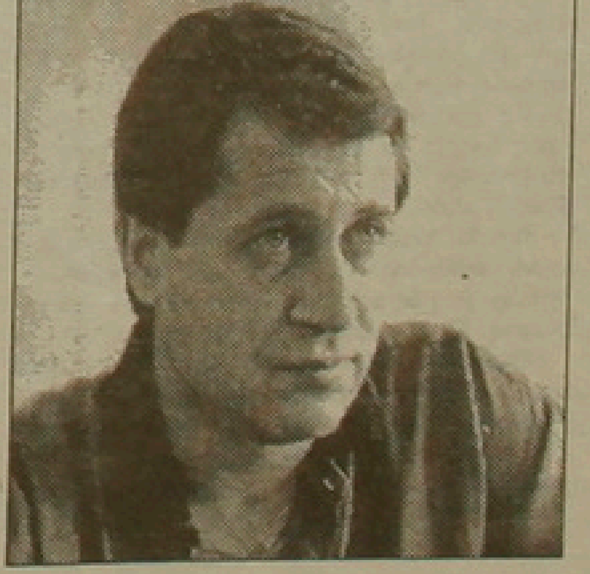

եւ ապրելիք տարիների զուգահեռներին: Շեքսպիրի «գաղտնիքը» նրա լավագույն երկերի ժամանակակցությունն է: Դերասանների մեկ այլ խմբով, միաժամանակ, բեմադրում եմ Մոլիերի *«Ժորժ Դանդեն կամ խաբված ամուսին»* կատակերգությունը, որը շատ մարդկային է, հատկապես՝ անհատը եւ իր շրջապատը խնդրի առումով: Սիրո, խանդի, տղամարդու եւ կնոջ փոխձգտման, ապա եւ նրանց օտարման հույզերը մեծ ֆրանսիացին կերպավորել է այնպիսի չափազանցված արտահայտչաձեւով, որ նրա հերոսը հաճախ չի էլ նկատում, թե իր շրջապատում ինչ է կատարվում... Կան մտքեր եւ զգացմունքներ, որոնք միշտ ներկա են, բայց կարեւոր է, թե դրանք թատերական արվեստի ինչ միջոցներով են հաղորդվում, ինձ համար սա շատ էական է, կարծում եմ՝ նաեւ այլ բեմադրիչների: Ճշմարիտ միտքն ու զգացմունքը կարող են սպանվել, եթե յուրահատուկ ձեւի մեջ չեն, եւ եթե գեղարվեստական ձեւը ինքնատիպ է ու անկրկնելի, հանդիսատեսը միշտ հանդիպում է կարծես նորին եւ անծանոթին:

Հեռանկարում բեմադրելու եմ Լեւոն Թուխիկյանի *«Կանաչ մարդը»* եւ Ջորջ Օրուելի *«Անասունների արգելանոց»* պիեսները: Ժամանակակից հայ դրամատուրգիան հարուստ չէ այնպիսի երկերով, որոնք ներկայանալի լինեին միաժամանակ եւ հայ, եւ օտար հանդիսատեսին: «Կանաչ մարդում» թատրոնը այս տեսանկյունից նայում է բարի ակնկալիքներով: Օրուելի գործը շատ համահնչուն է մեր օրերին եւ, ասված մի արասցե, այդպիսին մնա նաեւ հետագայում... Արգելանոցի ընտանի եւ վայրի «կենդանիները» իրենց «ֆերմայում» իշխանությունը գրավելուց հետո, կանգնում են փաստի առջեւ՝ հիմա ի՞նչ անել, եւ հանգում «ֆերման» վերակառուցելու մտքին: Բայց, ի վերջո, ամեն ինչ, ըստ էության, մնում է հինը, միայն արտաքին միջոցներն են դառնում ժամանակակից:

Այսօր հայ թատրոնը, հիրավի, պարտապան է: Ես ըմբռնումով եմ վերաբերում եւ հանդիսատեսի, եւ թատերական քննադատության դժգոհություններին: Սակայն, ծայրահեղություններից խուսափելու համար թատրոնի ներկա վիճակը հարկավոր է դիտել մեր հասարակական կյանքի ընդհանուր ճգնաժամի համակարգում: Վերջին տարիներին ամենուրեք հոլովվող «ճգնաժամ» բառի մեջ ինչու՞ նաեւ չտեսնել «ճգնելու ժամ» խորհուրդը, եթե այսպես չվարվենք, արդեն ողբերգական ճգնաժամը կարող է ավելի խորանալ: Կարծում եմ, թատրոնը պետք է լինի ոչ միայն մասնագետների, այլեւ, մեծ չափով, նաեւ պետության մտահոգության առարկան: Թատրոնը ներկայումս ստացել է երկու ցնցող հարված՝ հասարակական ալեկոծումներից եւ շուկայական հարաբերություններից: Որքան էլ ես կողմ եմ այդ ալեկոծումներին՝ փայփայելով վաղվա բարի օրը, չեմ կարող այս մասին լռել: Մշակույթը, նաեւ թատրոնը, ապրանք չէ: Նրա զարգացման համար պահանջվում են պետական, հասարակական ազդակներ, նրանց ամենօրյա պաշտպանությունն ու հովանավորությունը: □

Էջի պատասխանատու
Նորայր ԱԴԱՅԱՆ

digitised by A.R.A.R.@

THE CHRISTIAN SCIENCE MONITOR

ՀԱՅ ՂԵԿԱՎԱՐՆ ԱՍՈՒՄ Է, ՈՐ ՄՈՍԿՎԱՆ ՉԻ ԿԱՐՈՂ ՀԱՋՈՂԵԼ ԲՌՆԻ ՈՒԺՈՎ

Մ. Նահանգների կարևորագույն թերթերից** The Christian Science Monitor-**ի 1 մայիս 1991-ի համարում լույս է տեսել հետևյալ հարցազրույցը Գերագույն խորհրդի նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հետ:

Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանի նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը հայտնի է որպես խորհրդային անցուդարձերի սուր դիտորդ-մեկնաբան: Ստորև՝ նրա տեսակետները խորհրդային ընթացիկ քաղաքականության մասին, որ նա արտահայտել է Երևանում, ապրիլի 23-ին կատարված մի հարցազրույցի ժամանակ:

ՀԱՐՑ. Ի՞նչ հնարավորություն եք տեսնում, որ աջ ուժերը համոզեն Գորբաչովին բանի ուժ գործադրելու Խ. Միության ամբողջականությունը պահպանելու համար:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Չեմ հավատում, որ ներկա ժամանակում հնարավոր է Միությունը պահել բանի ուժով: Եթե աջ թևն ու կենտրոնը համոզված լինեն այդպիսի հնարավորության մեջ, նրանք արդեն գործադրած կլինեին այն:

Հնարավոր է, որ զինվորականների, պետանվտանգության կամ ուրիշների կողմից դավադիր փորձեր արվեն, սակայն այդպիսի փորձերը դատապարտված են ձախողության: Ես չեմ հավատում, թե Գորբաչովն ինքն այդպիսի կուրս վերցնի, որովհետև դա կնշանակի, թե նա իր հիմնական քաղաքականությունից շեղվում է: Ուրեմն նա պետք է մոռանա դեմոկրատացումն ու վերակառուցումը: Առանց այդ երկու սկզբունքների երկիրն ընկնելու է տնտեսական այնպիսի մի ճգնաժամի մեջ, որով նա դժվար թե կարողանա պահպանել Միությունը: Դեռ ավելին. նման իրավիճակում Գորբաչովը կորցնելու է միջազգային աջակցությունը, որը նրա միակ դրամագլուխն է ներկայումս: Իսկ եթե նա կորցնի միջազգային վստահությունը, փաստորեն ձեռնունայն կմնա:

Հ. Ելցին-Գորբաչով և դեմոկրատական ուժերի միջև կոալիցիոն կառավարություն կազմելու ինչպիսի՞ հնարավորություններ եք տեսնում:

Պ. Ինձ թվում է, թե Գորբաչովը միայն պրոպագանդիստական նպատակներով կարող է ընդունել նման բան, սակայն հակասությունները այնքան խորն են, որ նման կոալիցիա կամ գործակցություն չի կարող գործնական լինել:

Հ. Ուրեմն ինչպե՞ս կարելի է դուրս գալ այս ճգնաժամից:

Պ. Կա միայն մի ճանապարհ՝ դեմոկրատական ուժերը պետք է ամրապնդվեն, իսկ կենտրոնը պետք է հեռանա բեմից: Նախկին համակարգը այլևս անկարող է կառավարել երկիրը: Կենտրոնը դատապարտված է փլուզման և նա չի կարող վերականգնել իր ֆունկցիան:

Հ. Դուք մասնակցում էիք ֆեդերացիայի խորհրդի նիստերին և մոտիկից տեսնում Գորբաչովին: Տեսնու՞մ եք որևէ փոփոխություն նրա կարողության մեջ... Խ. Միությունը առաջնորդելու:

Պ. Իմ տպավորությամբ, Գորբաչովի գլխավոր դժվարությունն այն է, թե նա փոփոխությունների ու բարենորոգումների հստակ և շինարար ծրագիր չունի, և դա է նրան պատնեշ խփում: Մյուս կողմից, ես պետք է գնահատեմ նրա կատարած հավասարակշռող դերը: Այս առումով նրա ներկայությունը չափազանց կարևոր է: Ես զգում եմ, որ խորքում նա հակադրվում է առճակատումներին և ուժային վիճակներին: Բայց այս կապակցությամբ ես պետք է շեշտեմ Ելցինի նշանակությունը: Ես համոզված եմ, որ հավասարակշռության գլխավոր դերը Ելցինն է կատարել: Եթե մենք չունենայինք ուժեղ դեմոկրատական հիմքով օժտված Ելցին, ապա աջերի կողմից ճնշումը կարող էր Գորբաչովին մղել մի կացության, ուր նա կուզենար ուժ գործադրել: Փաստորեն, Ելցինը օգնում է Գորբաչովին, որ նա հեռու մնա աջերի ճնշումից:

Դանիել ՇՆԱՅԴԵՐ

«Քրիսչըն Սայընս Մոնիթըր»-ի հատուկ թղթակից. Երևան

Առեղծվածային ծրագիր

Համաձայն ՏԱՍՍ-ի հաղորդագրությունների, վարչապետ Վալենտին Պավլովի հետ կայացած կառավարական հակաճգնաժամային ծրագրի քննարկման ժամանակ «ծրագրի նախագծի հիմնական դրույթները ամբողջությամբ վերցված աջակցություն ստացան և դրական գնահատականների արժանացան»: Շատերի մոտ այն կարմանք առաջացրեց, քանի որ հանդիպմանը մասնակցեցին տնտեսագետներ, որոնք հաճախակի էին քննադատում կառավարության գործունեությունը: Այդ կապակցությամբ «Մոսկովսկիե նովոստի»-ն դիմեց Եգոր Գայդարին, Նիկոլայ Պետրակովին, Վլադիմիր Տիխոնովին, Նիկոլայ Շմելյովին, Գրիգորի Յավլինսկուն, տեղի ունեցած հանդիպումները մեկնաբանելու խնդրանքով: Ահա նրանց կարծիքը.

Բոլոր հանդիպումների ժամանակ Նախարարների կաբինետի ծրագիրը ենթարկվում էր վճռական քննադատության: Ավելին, որևէ ծրագրի մասին խոսելը դժվար է, տեղին է խոսել միայն ինչ-որ հայտարարությունների ցանկի մասին:

Այլ բան է, որ առաջարկված փաստաթուղթը կարելի է գնահատել որպես կառավարության շուկայամետ մտադրությունների արտացոլում կամ ձեռնարկության կարգավման աջակցելու ցանկություն:

Դժբախտաբար, կառավարության այսօրվա ռեյթինգը այնպիսին է, որ նրա ծրագիրը զուրկ է կոնկրետությունից, պարզ չէ և նրա իրագործման մեխանիզմը: Մասնավորապես, նա չպատասխանեց այն հարցին, թե ինչպես վերականգնել ռուբլու գործունակությունը, առողջացնել ֆինանսները, լուծել բյուջեի խնդիրը: Կարճ ասած, ծրագիրը հաշվի չի առնում այն դրամատիկ իրավիճակը, որի մեջ է գտնվում տնտեսությունն այժմ:

Որպես քաղաքական փաստաթուղթ ծրագիրն անօգուտ է, քանի որ հասարակությունը չի ընդունի այն՝ «հեղինակի» պատճառով: Տնտեսապես այն կոնկրետ չէ:

Ըստ երևույթին բանն այն է, որ կառավարությունը պարզապես որոշել է պատասխան տալ ծրագիր չունենալու մեղադրանքներին և համոզել միջազգային ֆինանսական շրջանակներին, որոնք կասկածում են Պավլովի ծրագրի «շուկայական» ուղղվածության մեջ: ◻

Կրակոցներ Բաթումում

Սաքինֆորմը տեղեկացնում է, որ ապրիլի 29-ի լույս 30-ի գիշերը երկրաշարժից տուժածներին օգնություն ցույց տալու համար այստեղ ստեղծված շտաբի նիստի ժամանակ հնչեցին կրակոցներ. սպանվեց «Կլոր սեղան-Ազատ Վրաստան» աջարական ռեգիոնալ կազմակերպության խոսնակ՝ Նոդար Իմնաձեն (Իմիաձե): Կան վիրավորներ: Վրաստանի իրավապահ մարմինները սկսել են հետաքննությունը:

Մինչդեռ ՏԱՍՍ-ը հաղորդում է, որ ապրիլի 30-ին ինքնավար հանրապետության Գերագույն խորհրդի փոխնախագահ, Վրաստանի խորհրդարանի պատգամավոր Ն. Իմնաձեն (Իմիաձե) ավտոմատով զինված և նրա երկու հանցակիցները ներխուժել են Աջարիայի Գերագույն խորհրդի նախագահի պաշտոնակատար Ա. Աբաշիձեի առանձնասենյակը, որ անց էր կացվում խորհրդակցությունը, և կրակ բացել, որի հետևանքով Ա. Աբաշիձեն և Վրաստանի նախարարների խորհրդի նախագահի առաջին տեղակալ Մ. Օմանաձեն վիրավորվել են:

Դեպքի վայր հասած պահակախմբի կողմից Իմնաձեն (Իմիաձե) սպանվել է:

MIՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔ

ԻՐԱՆԸ ԲԱՑՈՒՄ Է ԴՌՆԵՐԸ ԱՐԵՒՄՈՒՏՔԻ ԱՌԱՋ

Անցյալ շաբաթ օրը ամերիկյան մի ինքնաթիռ իրաքցի փախստականների համար անհրաժեշտ բեռներ տեղափոխեց Իրան: Արևմուտքում այդ փաստն ընդունվեց մեծ ոգևորությամբ, և այն գնահատվեց իբրև Ամերիկայի հետ հարաբերությունները վերսկսելու Իրանի պատրաստակամության դրսևորում: Սակայն ամերիկյան ինքնաթիռի հայտնվելը Թեհրանի օդակայանում, Իրանում առաջ բերեց հակասական տրամադրություններ: Օդանավի վայրէջքից երկու օր չանցած՝ ապրիլի 29-ին Իրանի կենտրոնական թերթերից «Ջոմհուրի-է Էսլամի»-ում հայտնվեց մի տագնապալից հոդված, որում կառավարությունից պահանջվում էր անհապաղ ետ վերադարձնել փախստականների համար ուղարկված ամերիկյան օգնությունը: Ըստ թերթի, մտավախություն կա, որ ուղարկված ծածկոցներն ու հագուստը վարակված են ՍՊԻԴ-ի վիրուսով: Թերթը, մերժելով Արևմուտքի հետ բոլոր տեսակի հարաբերությունները, պահանջում է, որ փախստականներին օգնելու համար Գերմանիայից և Բելգիայից Իրան ժամանած վինվորները լքեն երկիրը:

Խորհրդարանի պատգամավորներից ոմանք նույնպես կառավարությունից պահանջել են չընդունել փախստականների համար ուղարկված ամերիկյան օգնությունը, համարելով այն վիրավորական և նվաստացուցիչ: Պատգամավոր Մահմուդ Ասթանեն գրել է, թե ամերիկացիները 27 տոննա հնամաշ ծածկոցներ և օգտագործված հագուստներ են ուղարկել, այնինչ հայտարարված էր 72,5 տոննայի մասին:

Իրանում ոմանք ընդհանրապես չեն ցանկանում որևէ առնչություն ունենալ «Մեծն սատանայի»՝ ԱՄՆ-ի հետ և ասում են, թե Իմամ Խոմեյնին ընդմիշտ նզովել է Ամերիկային: Ոմանք նույնիսկ «փոքր սատանաների»՝ Եվրոպական երկրների հետ հարաբերություններ ունենալն անհնարին են համարում:

Մայիսի 1-ին Իրանի կրոնապետ Խամենեին, խիստ քննադատելով Ամերիկային, հերքեց այն տեսակետները, թե իբր Իրանը հակված է մոտենալու Արևմուտքին:

Ինչպես նշեցինք, արձագանքները հակասական են: «Ուոլ սթրիթ ջորնալ»-ը, ապրիլի 30-ի համարում խոսելով իսլամական դրոշի ներքո տեղի ունեցող դրական փոփոխությունների մասին, մասնավորապես գրում է. «...Արմատականներից ոմանք երկրում կատարվող փոփոխություններին հակառակվելու հակում չունեն, և ըստ երևույթին, հեցբոլլահները սպասողական վիճակում են գտնվում: Թեհրանի հյուսիսում, որտեղ բնակվում են քաղաքի ոչ կրոնական հարուստները, նախագահ Ռաֆսանջանին իր չափավոր քաղաքականության շնորհիվ մեծ հեղինակություն է ձեռք բերել, իսկ Թեհրանի հարավում բնակվող կրոնական ընչազուրկների շրջանում հարգանք է վայելում այն բանի համար, որ հավատարիմ է Իմամի ուղեգծին:

Հեղափոխականների կողմից լքված իրանցիներից ոմանք վերջերս վերադառնում են հայրենիք: Թեհրանի հյուսիսում կառուցվող շքեղ առանձնատներն ու բնակարանային համալիրները վկայում են, որ նրանց ինչքն ու հարստությունն էլ է վերադարձվում: Արտերկրից վերադարձողների թվում կան նաև Արևմուտքի բարքերից հիասթափված իրանցիներ: Բոլոր դեպքերում, հայրենադարձ իրանցիները հայրենիք են վերադառնում խանդավառությամբ: Օդակայանում այլևս մեծ հերթեր չկան, առաջվա պես ուղևորները ժամեր տևող ստուգումների չեն ենթարկվում: Իրանա-Իրաքյան պատերազմի տարիներին մռայլ տեսք ընդունած Թեհրանն այժմ այլ տեսքով է ներկայանում նորեկներին: Նորից քաղաքի պուրակներում հայտնվում է շատրվանը, աչք է շոյում քաղաքի կանաչ տարածությունը: Լեռնապարով շրջապատված մայրաքաղաքը կրկին շողշողում է շենքերի և ավտոբուսների վրա փայլատակող բազմերանգ գովազդներից: Քաղաքի բազմաթիվ հյուրանոցներ արտասահմանյան ֆիրմաների ներկայացուցիչներին ընդունելու համար սիրով բացել են դռները:

Իրանի նվազող մեկուսացման ապացույցներից մեկն էլ հանգստյան օրերը շաբաթվա վերջ տեղափոխելն է: Մինչև վերջերս հանգստյան օրերը համարվում էին հինգշաբթի կեսօրից հետո և ուրբաթ, իսկ այժմ՝ ուրբաթ և շաբաթ օրերը: Դա ավելի մեծ հնարավորություն է տալիս իրանցիներին կապի մեջ մտնելու արտասահմանյան գործարար շրջանների հետ:

Օգտակար միջոցառումներից մեկն էլ կաշառակերության դեմ պայքարելու համար խորհրդարանին կից հատուկ կոմիտեի ստեղծումն է, որը կոչված է ուսումնասիրելու պետական պայմանագրեր կնքելիս կատարվող վճարումները: Այն փոքրաթիվ արտասահմանյան ընկերությունները, որոնք անցյալում բազմաթիվ դժվարություններ հաղթահարելու գնով էին գործարք կատարում, այժմ աշխատում են բոլորովին այլ պայմաններում»:

Իրանում տեղի ունեցող դրական տեղաշարժերի մասին ուշագրավ հոդված կա նաև «Քրիսչըն Սայընս մոնիթըր» թերթի ապրիլի 30-ի համարում: Հեղինակը, խոսելով Արևմուտքի հետ կապեր հաստատելու Ռաֆսանջանիի ջանքերի մասին, գրում է.

«Անցյալ տարվա երկրաշարժից հետո Արևմուտքից ուղարկվող օգնության հարցը բուռն վեճեր առաջացրեց Իրանի կառավարող շրջաններում, և Ռաֆսանջանիի որոշումն այդ օգնությունները ընդունելու կապակցությամբ քննադատվեց մամուլում: Իսկ այժմ, մեկ տարի անց, երբ քուրդ փախստականների հիմնահարցի ծագման հետ զուգընթաց Ռաֆսանջանին կարգադրեց արտգործնախարարին միջազգային հանրությունից օգնություն խնդրել, Իրանի մամուլը (բացառությամբ «Ջոմհուրի-է Էսլամին».- Գ. Ա.) քննադատությամբ հանդես չեկավ: Միայն որոշ պատգամավորներ իրենց ելույթներում քննադատեցին ղեկավարության դիրքորոշումը: Ռաֆսանջանին վերջերս իր ելույթներում իսլամական բարքերի մասին խոսելիս հաճախ նաև անդրադառնում է Իրանի ազգային արժեքներին և դրանով գրավում հասարակության միջին խավի ուշադրությունը»:

Տվյալ պահին վերջնականապես պատասխանել այն հարցին, թե ինչպիսի ընթացք կստանան Արևմուտքի հետ կապերը, այն սկսելու ուղղությամբ տարվող Իրանի ղեկավարության կուրսը, դժվար է: Սակայն, կարելի է վստահ ասել, որ պատնեշն արդեն ինչ-որ չափով վերացել է, և հասարակական կարծիքն Իրանում գնալով հաշտվում է այդ մտքի հետ:

Գ. Ա.

Ռադիոկայան ընդհատակից

Շաբաթը երկու անգամ՝ կիրակի և ուրբաթ օրերը, Թբիլիսիի եթերում հնչում են ընդհատակյա «Էրի» («Ազգ») ռադիոկայանի ազդակոչերը: Կազմակերպիչն է ընդդիմադրությունը՝ Վրաստանի ազգային դեմոկրատական կուսակցության գլխավորությամբ:

Ըստ ռադիոկայանի հաղորդավար Իրինա Սարիշվիլիի, կառավարող վերնախավի բուլդոզերը զանգվածային լրատվական միջոցների նկատմամբ ստիպում է բոլոր այլախոհներին ներքին կամ արտաքին վտարանդի դառնալ: «Էրի»-ի գլխավոր խնդիրն է եթեր հաղորդել իշխանությունների կողմից անձի քաղաքացիական իրավունքների խախտման մասին ճշմարիտ տեղեկություններ: Արդեն հաջողվել է ռադիոունկնդիրներին պատմել այսօրվա քաղբանտարկյալների մասին, ընթերցել կալանքից հետո անհետացած մարդկանց ցուցակները: Հրապարակվեց պրեզիդենտ Բուշին ուղղված պրոֆեսոր Վախթանգ Կոխոաձեի կոչը «Մխեդրիոնի» հայրենասիրական ռազմականացված կազմավորման ղեկավար պրոֆեսոր Ջաբա Իոսելիանիի ապօրինի կալանքի մասին:

Վրաց ընդդիմադիրների ընդհատակյա ռադիոկայանի աշխատանքի կազմակերպմանն օգնեցին մարտնչող «Սոլիդարնոստ» կազմակերպության ներկայացուցիչները: Լեհերն անհատույց տվեցին անհրաժեշտ ամերիկյան սարքավորումը, որը «Սոլիդարնոստ»-ը օգտագործում էր ընդհատակում 80-ականների սկզբին: Հաղորդումը հեռարձակվում է ուլտրակարճ ալիքներով, 15 րոպեի ընթացքում: Ժամանակի հենց այդպիսի սահմանափակումը շատ է դժվարացնում ռադիոկայանի տեղը պելենգով որոշելը: Ի դեպ, այս մեթոդը նույնպես փոխանցվել է «Սոլիդարնոստ»-ից:

«Մ. Ն.»

ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՒ ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մայիսի 7-ին 19:30-ին Երևանի կամերային երաժշտության տանը տեղի կունենա հանդիսություն՝ նվիրված Հայ ազգային ազատագրական շարժման առաջին քաղաքական կազմակերպությանը՝ Արմենական կուսակցության 106 ամյակին:

Միջոցառումը նախաձեռնել են Վան-Վասպուրական Նոր Սերունդ պատմամշակութային հայրենակցական միությունը և ՌԱԿ-ի Արմենական ակումբը:

AZG semi-weekly, 47 Alaverdian St., Yerevan, Armenia, USSR 375010
phone: 58-18-41, fax: (8-852)56-2941
Խմբագիր՝ Յ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ
Editor H. AVEDIKIAN
Պատվեր՝ 69149:
Macintosh կոմպյուտերային ձևավորումը՝ Ռ.Ա.Կ. մամլոյ և լրատուական գրասենեակի:

digitised by A.R.A.R.@